

METODIKA

rodinných konferencí

METODIKA

rodinných konferencí

METODIKA

rodinných konferencí

METODIKA

rodinných konferencí

METODIKA

rodinných konferencí

Metodika rodinných konferencí

Rodina je odborníkem na svůj život, je na čase ji přizvat.

2012

Poprvé vydáno organizací Amalthea o. s. v roce 2012

Autorka:

Mgr. Kateřina Dunovská

Odborný garant:

David Svoboda, DiS.

Konzultanti:

Mgr. Michal Zahradník (Šance pro Tebe, o. s.)

Mgr. Alena Svobodová (Lumos)

Mgr. Ria Černá (Amalthea o. s.)

Obsah

1. Úvod	4
2. Cíle a cílová skupina metodiky	5
3. Teoretický a legislativní rámec rodinné konference	5
3.1 Historický vývoj metody rodinných konferencí a teoretická východiska	5
3.2 Legislativní rámec	6
4. Vymezení klíčových pojmů používaných v metodice	7
5. Základní vymezení rodinné konference	8
5.1 Přehled klíčových aktérů v rámci rodinné konference	11
5.1.1 Rodina a dítě/děti	11
5.1.2 Klíčový pracovník	11
5.1.3 Koordinátor rodinné konference	13
5.1.4 Obhájce dítěte	15
5.2 Principy a zásady rodinné konference	16
5.3 Význam a přínos rodinné konference	16
5.4 Cíle rodinné konference	17
5.5 Kdy je vhodné rodinnou konferenci využít	18
5.6 Sdílení informací z rodinné konference, souhlas rodičů	20
5.7 Účastníci rodinné konference a jejich úloha	21
5.7.1 Přítomnost dítěte na rodinné konferenci	21
5.7.2 Úloha rodiny	23
5.7.3 Úloha odborníků	24
5.8 Kde a kdy se může rodinná konference konat	24
6. Klíčové fáze rodinné konference	25
6.1 Krok 1 – Podnět k uspořádání rodinné konference	25
6.2 Krok 2 – Příprava účastníků na rodinnou konferenci	25
6.2.1 Příprava rodiny na rodinnou konferenci	26
6.2.2 Příprava ostatních účastníků	28
6.2.3 Informativní dopis o setkání rodinné konference a souhlas rodičů s jejím konáním	29
6.3 Krok 3 – Setkání rodinné konference	29
6.3.1 Zahájení rodinné konference	29
6.3.2 Společná diskuse, předávání informací	29
6.3.3 Soukromá rodinná porada	31
6.3.4 Schválení plánu	32
6.3.5 Zhodnocení setkání, závěr	33
6.4 Krok 4 – Následné naplňování plánu	33
6.5 Krok 5 – Přehodnocení plánu	34
7. Přehled používaných metodických nástrojů	34
7.1 Genogram, rodokmen	34
7.2 Ekomapa	36
7.3 Případová konference	37
8. Přehled hlavních rizik	37
9. Shrnutí	42
10. Plán aktualizace	43
11. Zdroje a použitá literatura	43
12. Přílohy	44

1. Úvod

Život dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí či alespoň v kontaktu s ním a vytvoření podmínek pro jeho zdárný vývoj by se měl stát základním východiskem veškerých opatření péče o ohrožené dítě. Systém péče o ohrožené děti v České republice je i po dvaceti letech v tomto ohledu podrobován zásadní kritice místních i zahraničních odborníků a institucí. Dnešní doba na tuto situaci reaguje více než kdy dříve, sílí iniciativy k vytvoření pružné a vstřícné sociální sítě na ochranu a pomoc ohroženému dítěti.

Podpůrné služby pro dítě a rodinu začínají být respektovanou a vyhledávanou součástí řešení situace dítěte, mezioborová spolupráce odborníků kolem rodiny nabývá v mnoha podobách na síle a významu. Předpojaté postoje mezi státní a nestátní sférou zdařile ustupují konstruktivnímu vytváření podpůrné sítě kolem rodiny. Sílí také respektující přístup k sebeurčení rodiny a k využití jejích vlastních zdrojů namísto autoritativního rozhodování institucí. Vycházejí mnohé metodiky a publikace moderní sociální práce s rodinami.

Dnes již poměrně známá metoda případové konference přináší větší zapojení rodiny do rozhodování o jejím vlastním osudu a výlučné „právo na pravdu“ odborníků ustupuje. V dobře vedené případové konferenci je vyzdvížena účast a společné plánování rodiny, které je umožněno respektujícím přístupem zúčastněných odborníků. Tím rodič nebo jiná pečující osoba i dítě vyvíjejí větší úsilí ke změně a převzetí celkové odpovědnosti za svou situaci. Z pozice posuzovaného člověka je klient povýšen na partnerskou úroveň. Je však možné jej ještě o něco posunout a uvést do role výlučného odborníka na svůj život? To umožňují právě rodinné konference, které přibližuje předkládaná metodika.

2. Cíle a cílová skupina metodiky

Tato metodika představuje v České republice poprvé ve větším rozsahu metodu sociální práce s rodinou a dítětem v ohrožení zvanou rodinná konference, která předává právo a zodpovědnost za řešení složité situace dítěte samotné rodině. Otvírá se tak možnost řešit problémy přirozenou cestou, citlivou k potřebám dítěte. Pojetí rodinných konferencí (RK) se nejvíce přibližuje případovým konferencím, přesto se zásadně liší v kladení důrazu na rozhodování rodiny. To se nejvíce promítá do *soukromé rodinné porady*, ústřední části RK. Metodika poskytuje sociálním pracovníkům a dalším odborníkům návod, jak RK uspořádat.

V příloze této metodiky je popsána historie a rozšíření rodinných konferencí. Dále popis restorativního přístupu, který je využíván k nápravě škod způsobených rizikovým chováním mladých lidí. Připojen je též vzor informativního letáku o RK.

Cílová skupina metodiky:

- pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dítěte
- sociální pracovníci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi
- sociální pracovníci terénních programů
- mediátoři/facilitátoři
- odborníci v přímé práci s dítětem či rodinou (učitelé, psychologové, zdravotníci, policie, pedagogové volného času, pěstouni na přechodnou dobu aj.)

3. Teoretický a legislativní rámec rodinné konference

3.1 Historický vývoj metody rodinných konferencí a teoretická východiska

Rodinná konference se zrodila před dvaceti lety na ostrovech Nového Zélandu pod označením „Family group conference“ a roku 1989 byla uzákoněna jako opatření předcházející každé závažné rozhodnutí soudu. Již v devadesátých letech získala na oblibě v dalších částech světa, jako je Austrálie, Kanada, USA, Velká Británie, Irsko, Německo či státy severní Evropy. Odborníci shodně oceňují přínos v podobě „demokratizace“ přístupu ke klientovi a ustoupení moci státu v otázkách rodinného života, aktivizace rodin či možnost setrvání dítěte v rodině. Přes výraznou podobnost postupů RK je v těchto zemích patrný jistý rozdíl ve vnímání toho, co zejména žádoucí změnu v rodině působí. Jedna část odborníků klade důraz na sestavení a realizaci „plánu rodiny“, zatímco druzí vyzdvihují terapeutický účinek samotného setkání rodiny a blízkých za účelem pomoci dítěti. Dalším příkladem rozmanitosti je postavení rodinných konferencí v jednotlivých systémech péče o ohrožené dítě. Zatímco Nový Zéland tento institut ukotvil v devadesátých letech

20. století jako nezbytnou součást řešení situace rodiny, v ostatních zemích jde spíše o jeden z nabízených přístupů (více příloha č. 2: Historie a světové rozšíření rodinných konferencí).

Do naší země dorazila metoda „Family group conference“ v označení „rodinná konference“, několik setkání s jejími atributy uspořádalo občanské sdružení Rozum a cit. Chybějící zkušenosti s realizací rodinných konferencí (RK) v naší zemi pak odráží i zpracování této metodiky, která vychází téměř výhradně z bohaté praxe zahraničních odborníků, především díky ochotě skotské sociální pracovnice Mary MacLeod předat svoji dlouholetou praxi s vedením rodinných konferencí jak písemnou formou, tak v průběhu dvoudenního semináře v ČR, pořádaného mezinárodní organizací LUMOS v červnu 2011 v Praze. Za další zdroje informací je třeba zmínit metodiku RK (Family Group conference – reference guid, 2005) či bohaté zkušenosti Evy Novotny-Dunovské, která doprovází rodiny imigrantů v Mnichově.

Na rozdíl od jiných metodik zpracovaných na základě dlouhodobých zkušeností v oboru přináší tato práce první námět, jak rodinnou konferenci uspořádat. Věříme, že tak, jako ve většině demokratických zemích, i v naší zemi tento přístup k rodině najde své místo a brzy budou zpracovány i české zkušenosti.

3.2 Legislativní rámec

V České republice zatím nevznikla potřeba rodinné konference nějakým způsobem právně zakotvit, neboť doposud nebyly více využívány. Pro zavádění této metody do sociální práce s rodinou není zapotřebí právního rámce, o to více přichází ke slovu odvaha všech zúčastněných objevovat nové přístupy a metody v hledání nejlepšího zájmu dítěte. Přestože je příliš brzy předpovídat míru využívání rodinných konferencí v naší zemi, ze zkušeností z Nového Zélandu, Kanady či Velké Británie lze předpokládat, že přístup plně respektující a podporující samostatné rozhodování rodiny bude čím dál více využíván jako moderní nástroj sociální práce. V tom případě bude vhodné vymezit tento přístup např. v metodickém doporučení MPSV směřovaném jak k pracovníkům OSPOD, tak poskytovatelům sociálních služeb a pověřeným osobám sociálně-právní ochranou dítěte a zároveň do Standardů kvality práce orgánu sociálně-právní ochrany dítěte a pověřených osob. Dále pak, po vzoru Nového Zélandu či Kanady, je možné ukotvit metodu rodinných konferencí do zákona o sociálně-právní ochraně dětí či obdobné zákonné normy. Všechny tyto návrhy však budou jistě podrobeny odborné diskuzi, až si ji praxe vyžádá.

4. Vymezení klíčových pojmů používaných v metodice

Rodinná konference

Setkání rodiny a dalších osob okolo rodiny (příbuzní, sousedé, přátelé, zástupci komunity atd.) s cílem společně najít řešení problému v rodině tak, aby bylo zajištěno bezpečí dítěte a posílily se kompetence samotných členů rodiny.

Soukromá rodinná porada

Soukromá rodinná porada (součást rodinné konference) nejvíce odlišuje rodinnou konferenci od jiných přístupů. Tento čas vyhrazený výhradně rodině je jádrem rodinné konference a slouží k vytvoření „plánu rodiny“, jak situaci dítěte rodina vyřeší.

„Plán rodiny“

„Plán rodiny“ je výstupem soukromé rodinné porady a tím i celé rodinné konference. Tento plán nemá přesně danou strukturu, záleží na každé rodině, jak plán připraví a zpracuje. Plán však musí reagovat na zadání, kvůli kterému byla rodinná konference svolána.

Rodina

Primárně matka, otec a dítě/děti a další členové blízké i vzdálenější rodiny, kteří se mohou a chtějí zapojit do řešení aktuálně nepříznivé situace pro dítě či celou rodinu (např. rodiče potřebují podporu v péči o dítě; rozhoduje se o odebrání dítěte z rodiny a hledá se pro dítě nové umístění atd.).

Pro účely této metodiky jsou pod pojem rodina též zahrnuty osoby rodině blízké, které nejsou s dítětem v příbuzenském vztahu.

Rodič/e

Termín používaný pro zákonné zástupce dítěte, kteří zároveň dítě vychovávají, ale také pěstouny a jiné osoby, jimž bylo svěřeno dítě do péče.

Individuální plán ochrany dítěte (IPOD)

Plán je vytvářen pro každé dítě, které je v rodině či rodinou ohroženo a je třeba zajistit mu sociálně-právní ochranu. Za tvorbu a naplňování IPOD je zodpovědný sociální pracovník OSPOD, pod jehož sociálně-právní ochranou dítě je.

Případová konference

Případová konference je plánované a koordinované společné setkání všech, kteří představují nebo mohou představovat podpůrnou síť pro dítě a jeho rodinu. Cílem je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte. Výstupem je individuální plán péče¹, resp. Individuální plán ochrany dítěte.

¹ kol. autorů Rozum a Cit o. s. (2010). *Na jedné lodi aneb Jak uspořádat případovou konferenci v oblasti péče o ohrožené děti*.

Multidisciplinární tým

Tým využívající metodu case managementu – složený ze zástupců organizací a dalších subjektů, které v dané lokalitě pracují s cílovou skupinou. Složení týmu závisí na potřebách cílové skupiny klientů, rodin a spektru úkolů, které tým zajišťuje. Tým pracuje podle předem domluvených pravidel.

Služba Podpora pro rodinu a dítě (také nazývána Sanace rodiny)

Zásah ve prospěch rodiny a dítěte v ní s cílem předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.

Pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu

Forma náhradní rodinné péče, do které je dítě soudním rozhodnutím umísťováno tehdy, pokud nemůže dočasně či dlouhodobě vyrůstat ve své vlastní rodině.

Zařízení ústavní výchovy

Zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy; diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, kojenecké ústavy, dětská centra, domovy pro osoby se zdravotním postižením.

Sociálně-právní ochrana dítěte

Ochrana dítěte dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění; je vykonávána Orgány sociálně-právní ochrany dětí a dále pověřenými osobami k sociálně-právní ochraně.

5. Základní vymezení rodinné konference

Rodinnou konferencí se rozumí setkání členů úzké i širší rodiny a jí blízkých lidí, kteří za nepřímé podpory odborníků vytvářejí plán řešení situace ohroženého dítěte či celé rodiny, tzv. „plán rodiny“. Plán vzešlý z tohoto setkání maximálně využívá přirozené zdroje rodiny, zároveň může zahrnovat i pomoc odbornou. RK pomáhá využít všechny prostředky k udržení dítěte v bezpečném prostředí rodiny a může předcházet závažným soudním rozhodnutím.

Rodina hraje ústřední roli při tvorbě plánu rodiny, neboť základem tohoto přístupu je důvěra ve schopnost rodiny nalézt řešení své složité situace, pokud se jí to umožní a dostane se jí podpory a informací. Rodina zná lépe než odborníci své silné i slabé stránky, své zdroje a možnosti a proces rodinné konference pomáhá přetavit tyto znalosti v řešení.

Odborníci za tímto účelem pak poskytují organizační zázemí, informují o možnostech a službách, hodnotí vytvořený plán s ohledem na to, zda je v zájmu dítěte, a následně pomáhají rodině plán realizovat. Podnět k uspořádání RK dávají odborníci, výjimečně též rodina.

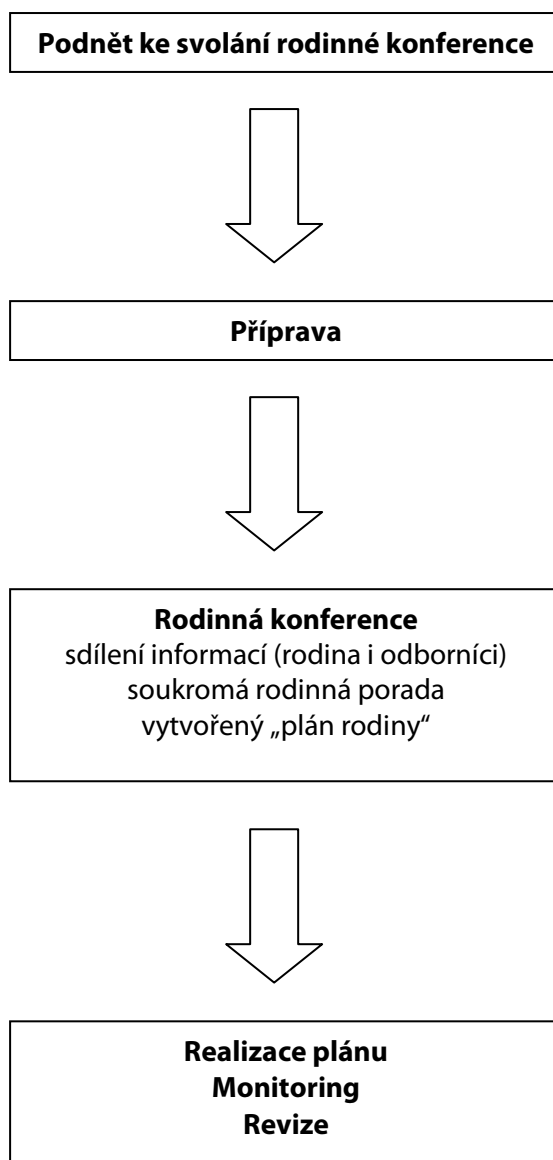
Konkrétní průběh RK určuje především její koordinátor, který na podnět klíčového pracovníka rodiny kontaktuje jednotlivé členy rodiny a jejich blízké. Jich se pak koordinátor doptává na postoje a přání vztahující se k rodinné situaci a chystanému setkání a sestavuje z nich zprávu pro všechny účastníky RK. Zpráva zároveň vymezuje jednu či více otázek, na které bude rodina při setkání hledat odpověď. Koordinátor následně svolává setkání RK, na němž spolu s dalšími odborníky zodpovídá otázky a poskytuje rodině potřebné informace k řešení situace. Následně je rodině a blízkým přenechán prostor pro „soukromou rodinnou poradou“ k vytvoření „plánu rodiny“, jak situaci dítěte či celé rodiny vyřešit. Tento čas vyhrazený výhradně rodině je jádrem rodinné konference. Na závěr dochází pak rodina společně s pracovníky ke shodě nad plánem a k jeho realizaci. (Graficky je postup a průběh rodinné konference znázorněn obrázkem č. 1: Proces rodinné konference).

Respektující pojetí práce s rodinou je nejlépe znázorněno soukromou rodinnou poradou, v níž je rodina, po důkladné specifické přípravě, ponechána o samotě, aby vytvořila svůj vlastní návrh řešení situace. A právě rodinná poradou nejvíce odlišuje rodinnou konferenci od jiných přístupů.

Jednání s rodinou v rámci rodinných konferencí vnáší do sociální práce jedinečný rozměr pojetí klienta jako jednoznačného partnera odborníků, který má možnost určovat směr života své rodiny při vědomí jasně daných hranic. V atmosféře přetrvávající kontroly, rad a příkazů jde o velmi výrazný posun v řešení situace rodin, které jsou ohroženy či je ohroženo dítě v jejich středu.

Na rodinné konferenci se schází dítě a jeho užší rodina s širším příbuzenstvem a lidmi z jeho okolí, kteří mohou přispět k vytvoření „plánu rodiny“. Tento formální proces pomáhá rodině nalézat řešení a vytvářet rodinnou podpůrnou síť na základě vzájemné spolupráce.
(Family Group conference - reference guid, 2005)

Obr. 1: Proces rodinné konference

5.1 Přehled klíčových aktérů v rámci rodinné konference

5.1.1 Rodina a dítě/děti

5.1.2 Klíčový pracovník

Role klíčového pracovníka:

- důvěřuje rodině, že dokáže převzít zodpovědnost, a respektuje ji
- pružně reaguje na potřeby a dění v rodině během RK
- je neutrální vůči procesu a výstupům rozhodování
- nese zodpovědnost za realizaci „plánu rodiny“ a za zpracování výstupů do Individuálního plánu ochrany dítěte

(V roli klíčového pracovníka je zpravidla sociální pracovník OSPOD, který vykonává sociálně-právní ochranu dítěte, případně kurátor pro mládež. Klíčovým pracovníkem může být také pracovník pověřené osoby k sociálně-právní ochraně dětí, který je s rodinou v kontaktu v rámci zajištění podpůrných či preventivních služeb).

Činnosti klíčového pracovníka:

- identifikuje ohrožení dítěte a formuluje důvod svolání RK
- sestavuje základní rámec otázek a požadavků vůči rodině
- připravuje rodinu na svolání RK včetně jejího souhlasu s předáním informací koordinátorovi
- pověřuje zvoleného a rodinou odsouhlaseného koordinátora přípravou a řízením RK
- společně s koordinátorem povzbuzuje rodinu k účasti a pomáhá objasňovat důvody a cíle setkání RK, které je klíčový pracovník VŽDY účastný
- doporučuje vhodné služby a další formální i neformální zdroje pomoci
- poskytuje informace – potřebné, pravdivé, srozumitelné, v co nejširším rozsahu
- schvaluje „plán rodiny“ vytvořený rodinou a blízkými a tím zaručuje, že přijatý plán řešení situace bude pro dítě bezpečný a bude naplňovat jeho základní potřeby
- pomáhá rodině, aby se plán realizoval – jde o nejdůležitější a nejtěžší úkol!
- vyhodnocuje „plán rodiny“

Kompetence klíčového pracovníka:

- trpělivost
- držení hranic
- řešení konfliktů
- porozumění a respekt ke kulturním rozdílům rodiny
- komunikační dovednosti

Kvalifikace klíčového pracovníka:

- vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání podle §110 a §111 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění
- prokázání zvláštní odborné způsobilosti pro výkon správní činnosti při sociálně-právní ochraně dětí podle zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Další doporučené vzdělávání v oblasti:

- vedení rodinných konferencí
- vedení případových konferencí
- vyhodnocování situace dítěte
- vytváření individuálního plánu ochrany dítěte
- vývojové psychologie, potřeb dítěte
- psychologie rodiny
- metody sociální práce s rodinou a jejího právního rámce
- domácího násilí
- multikulturní výchovy
- komunitní sociální práce

Zkušenosti ze zahraničí

Zdá se, že zahraniční praxe není zcela jednotná v otázce, kdo z pracovníků kolem rodiny by měl vystupovat v procesu RK v roli klíčového pracovníka.

Zatímco kanadská zkušenost (Family Group conference - reference guid, 2005) směřuje k využití spíše jiných profesí, ve Skotsku dnes zastává tuto roli téměř výhradně státní sociální pracovník. Odborníci v Britské Kolumbii (Kanada) kladou veliký důraz na vytvoření neformální důvěry mezi rodinou a pracovníky, a proto nechtějí spojovat úlohu garanta procesu s pracovníkem, který může vykonávat i nevídaná opatření bez souhlasu rodiny, a proto není vhodné tuto roli spojovat s kontrolní mocí. O pět tisíc mil východně, ve Skotsku, prošel vývoj této otázky jistou proměnou. Před deseti dvanácti lety běžně iniciovali svolání RK představitelé různých profesí spjatých s dítětem a rodinou a zůstávali tak i v roli klíčového pracovníka – tedy kdokoli, kdo měl obavu o zdárný vývoj dítěte, dokonce i duchovní místní církve. Postupem času se však tato role ocitla výhradně v rukou sociálních pracovníků SPOD.

5.1.3 Koordinátor rodinné konference

Role koordinátora RK

- je nezávislou a nestrannou osobou v procesu RK
- řídí a facilituje celý proces RK (vyjma soukromé rodinné porady) po organizační stránce z pověření klíčového pracovníka
- důvěřuje rodině, že dokáže převzít zodpovědnost, a respektuje ji
- pružně reaguje na potřeby a dění v rodině během RK
- je neutrální vůči procesu a výstupům rozhodování
- je zodpovědný za vytvoření a schválení „plánu rodiny“ – plán odpovídá zadání rodinné konference
- zajišťuje, aby rodina obdržela jasné a pravdivé informace o možnostech a službách, stejně tak jako o důsledcích jednotlivých řešení
- v průběhu celého procesu RK dbá na bezpečí rodiny, především dítěte, udržování atmosféry vzájemného respektu a důvěry, zdůrazňuje dobrovolnost procesu, nehodnotí formu výstupů a vůči obsahu i účastníkům jednání je neutrální

Činnosti koordinátora RK:

- kontaktuje úzkou i širší rodinu, přátele a další blízké osoby a vysvětlí dítěti, rodičům a ostatním účel a postup RK
- doptává se na jejich názor na situaci a na to, co by chtěli na setkání říci či jeho účastníkům vzkázat, a dojednává s nimi účast na RK
- projedná s rodinou potřebnost vytvořit „plán rodiny“ s ohledem na nutnost řešit situaci dítěte či celé rodiny

- projedná s rodinou podmínky RK a získá souhlas rodiny s jejím konáním
- domluví s rodinou termín a místo a další podrobnosti konání
- projedná s rodinou její očekávání, obavy a otázky
- zformuluje základní otázky na rodinnou konferenci
- s rodinou vytvoří seznam vhodných účastníků
- vytvoří seznam možných odborníků, kteří by se měli RK účastnit
- zajistí osobu chránící zájmy přítomného či nepřítomného dítě (tzv. obhájce dítěte)
- zajistí osobu, která je oporou pro rodiče dítěte, pokud si to rodiče přejí
- pozve možné účastníky a vysvětlí jim důvod a postup setkání
- reaguje na aktuální potřeby a specifická přání rodiny v průběhu RK
- v průběhu soukromé rodinné porady je v dosahu pro případné upřesnění, doplnění informací
- pomáhá sepsat „plán rodiny“, pokud je o to rodinou žádán, je však v roli poradce, ne tvůrce
- rozesílá „plán rodiny“ oprávněným členům rodiny

Kompetence koordinátora RK:

- trpělivost
- držení hranic
- řešení konfliktů
- porozumění a respekt ke kulturním rozdílům rodiny
- komunikační dovednosti

Kvalifikace koordinátora RK:

- vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání podle §110 a §111 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění
- výcvik v komunikačních nebo facilitačních dovednostech
- výcvik ve vedení rodinných konferencí

Další doporučené vzdělávání v oblasti:

- rodinných konferencí
- případových konferencí
- mediace a řešení konfliktu

- vyhodnocování situace dítěte
- metody sociální práce s ohroženou rodinou a jejího právního rámce
- multikulturní výchovy
- komunitní sociální práce
- krizové intervence
- domácího násilí

Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že úspěch rodinné konference závisí do značné míry na zkušenostech, dovednostech a morálních hodnotách koordinátora.

5.1.4 Obhájce dítěte

Obhájcem dítěte se stává pro dítě blízká osoba, která v průběhu setkání dítě chrání, zprostředkovává kontakt s ostatními a hájí jeho zájmy. Obhájce, průvodce či advokát dítěte by měl představovat člověk, kterého dítě dobře zná a který přichází z okruhu rodiny či přátel. *(Ve Skotsku mohou být dobrovolníci školeni přímo k zastání této role.)*

V krajním případě se může jednat i o odborníka, ke kterému má dítě důvěru. Měla by to být zároveň dospělá osoba, avšak ani starší kamarád dítěte není odmítnut. U mladších dětí – obhájců však může být problém s mlčenlivostí, neboť se velmi snadno o průběhu RK svěří kamarádům či doma rodičům. Dítě si obhájce může samo zvolit.

Role a kompetence obhájce dítěte

Obhájce je v průběhu celého setkání, zejména pak při soukromé rodinné poradě, povinen:

- jednat v zájmu dítěte
- sdělovat a hájit názory dítěte
- dbát o pohodlí a bezpečí dítěte
- vysvětlovat dítěti informace či situace, kterým nerozumí
- pomoci dítěti odejít, pokud bude chtít
- nesdělovat a neprosazovat svoje názory, postoje.

Jde o poměrně těžký úkol, neboť obhájce tlumočí názor dítěte a sám se musí zdržet svých názorů a návrhů řešení. K tomuto úkolu jej co nejlépe připraví koordinátor v rámci přípravy na RK. Pokud koordinátor nemá dostatečnou důvěru ve zvoleného obhájce, může se pokusit citlivě vyjednat tuto otázku s dítětem a rodinou; pokud se jejich vůle nezmění, měl by se koordinátor alespoň pokusit zajistit účast osob, které budou dítěti přirozenou oporou.

Mary MacLeod vzpomíná na sedmiletou holčičku, která byla v péči dědečka, a z nějakého důvodu bylo třeba svolat rodinnou konferenci. Za svého obhájce si vybrala kamarádku Annu. Dědeček se podivil nad jejím výběrem s tím, že přece kamarádí víc s Elen... „No jo dědo, ale Elen by to řekla všem dětem na hřišti,“ vysvětlila vnučka.

5.2 Principy a zásady rodinné konference

- nejlepší zájem dítěte je základem jednání
- prostředí rodiny má přednost před jinými formami péče o dítě
- názory, pocity a návrhy dítěte mají stejnou váhu jako názory dospělých
- RK je právo rodiny řešit situaci vlastní cestou, ne povinnost či mechanický nástroj
- sociální, kulturní a etnická specifika tvoří součást procesu RK
- odpovědnost za ochranu dítěte zůstává na rodičích
- rodina své situaci rozumí nejlépe, s podporou širší rodiny a odborníků je schopna zajistit dítěti bezpečné prostředí
- rodina je povzbuzována k samostatnému rozhodování o své situaci
- rodině jsou nabídnuty podpůrné služby
- širší komunita je zapojená do pomoci rodině
- setkání podléhá mlčenlivosti všech stran a informace tvoří podklad pro zprávy jiných institucí bez souhlasu rodiny (tj. rodina je vždy požádána o souhlas)

5.3 Význam a přínos rodinné konference

Jak již bylo řečeno, rodinné konference především předávají rodině pravomoc rozhodnout závažné otázky týkající se rodiny samostatně. Díky svěřením takovéto míry důvěry a díky respektujícímu a povzbuzujícímu jednání s rodinou v průběhu celého procesu je rodina aktivizována k tomu, aby společnými silami hledala a nalézala vlastní možnosti řešení a zároveň si uměla říci o odbornou pomoc. Namísto hledání viníků rodina začíná aktivně vytvářet lepší budoucnost pro dítě i pro své další členy. K tomu přispívají členové širší rodiny a blízcí lidé, kteří doposud zůstávali zpravidla opomenuti. Samotné setkání a sdílení společného cíle má na širokou rodinu velmi uzdravující vliv. Díky tomu se zvyšuje naděje na setrvání dítěte v rodině, je-li v rodině ohroženo, a zlepšení podmínek pro jeho zdárný vývoj.

Hlavní přínosy rodinné konference:

- udržuje dítě v jeho přirozeném prostředí
- poskytuje ochranu dítěte při jeho setrvání v rodině
- předchází soudnímu řešení situace
- předává rodině prostor, pravomoc a odpovědnost rozhodnout o řešení vzniklého problému
- přizývá dítě do procesu rozhodování
- učí jednotlivé členy rodiny společně konstruktivně jednat a přebírat odpovědnost za svůj díl úkolů
- aktivně propojuje pozitivní vazby rodiny a její podpůrné sociální sítě
- maximálně posiluje soudržnost rodiny (má společný cíl a prostředky k jeho dosažení)
- využívá a posiluje silné stránky rodiny
- ohrožené dítě se dostává do středu zájmu rodiny, pro něho stojí za to překonat případné vztahové konflikty a přispět k řešení situace
- respektuje sociální, kulturní a etnické pozadí rodiny
- zlepšuje spolupráci odborníků

5.4 Cíle rodinné konference

Účelem svolání rodinné konference je *vždy* nalézt řešení složité situace dítěte či rodiny a vytvořit stabilní prostředí pro optimální vývoj dítěte při zachování co nejúžšího kontaktu s rodinou.

Na obecné úrovni jsou cíle zaměřené na:

- předcházení vzniku či prohloubení syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte
- zvyšování motivace rodiny a její zapojení do řešení situace dítěte
- posílení rodiny v převzetí zodpovědnosti za svoji situaci
- informování rodiny o službách, které může využít
- vytvoření formální i neformální podpůrné sítě rodiny

Konkrétně pak můžeme hledat, jakým způsobem:

- upravit podmínky péče o dítě v rodině v případě zanedbávání, týrání či zneužívání dítěte
- vyjednat do čí péče bude dítě svěřeno v rámci úpravy poměrů nezletilého dítěte
- vytvořit pravidla a možnosti kontaktu s příbuznými či pro dítě významnými lidmi
- podpořit školní docházku a studijní výsledky dítěte
- podpořit rodiče, aby zvládli např. výchovné problémy dítěte
- pomoci dítěti trávit smysluplně volný čas
- předcházet soudnímu umístění dítěte do náhradní rodinné či ústavní péče
- zachovat kontakt s dítětem umístěným mimo rodinu atd.

Abychom dostáli těmto cílům, je nezbytné vytvořit přehledný a všemi přijatelný „plán rodiny“, který je výstupem rodinné konference a představuje oporu pro další kroky rodiny i odborníků v péči o dítě.

5.5 Kdy je vhodné rodinnou konferenci využít

Rodinnou konferenci je vhodné svolat vždy, když je dítě jakkoli ohroženo či nastaly v rodině problémy, které dítě či rodinu negativně ovlivňují, a zároveň by měla být rodina ochotná pracovat na jejich řešení. Ochota členů rodiny zabývat se situací dítěte nemusí zprvu být nijak výrazná, rodinu je někdy v počátku třeba k hledání řešení povzbudit.

S ohledem na náročnost procesu je na zvážení, zda RK svolávat v případech, které lze uspokojivě vyřešit jednorázovou jednodušší intervencí (zprostředkovat odbornou zdravotnickou pomoc dítěti, poskytnout výchovné poradenství, nabídnout ubytování v azylovém domě). Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že za zdánlivě přehlednými situacemi se často skrývá rozsáhlá síť příčin a následků, které je třeba řešit komplexně. Také přizvání odborníků do řešení situace dítěte může ubrat rodině sílu a odhodlání zvládnout problém vlastními silami. Rodina může nevědomě spoléhat na odborníky, místo aby hledala řešení z vlastních zdrojů.

Při úvahách o svolání RK je třeba též zvážit, zda by aktuální situaci rodiny neprospěl nejprve jiný druh pomoci, např. psychoterapie rodinného systému či mediace vyostřených konfliktů v případě, jimž se budeme více věnovat v kapitole Přehled hlavních rizik. Takovou pomoc však můžeme rodině pouze nabídnout, nikoli nařizovat.

Situace vhodná ke svolání RK:

- ekonomické a bytové problémy rodiny
- zanedbávání péče o dítě
- obtíže dítěte ve škole
- výchovné obtíže včetně trestné činnosti dítěte
- odstěhování jednoho z rodičů a úprava poměrů nezletilých dětí
- porozvodové neshody, které zasahují do prospívání dítěte (příprava na školu, víkendové pobyty u rodičů...)
- dítě akutně umístěné mimo rodinu na základě předběžného opatření
- dítě s nařízenou ústavní výchovou – úprava kontaktu s rodinou, návrat do rodiny
- děti v náhradní rodinné péči – úprava kontaktu s vlastní rodinou, podpora pěstounů ze strany jejich širší rodiny a blízkých, podpora školního prospívání aj.
- zachování kontaktu rodiny a dítěte žijícího mimo ní
- potřeba předání dítěte do péče jiné osoby na krátkou či delší dobu z důvodu:
 - nemoci rodiče či jiných náhlých událostí v rodině
 - závažného zanedbávání péče o dítě
 - týrání či zneužívání dítěte
 - apod.

Kdy není doporučeno RK uspořádat:

Setkání RK není vhodné svolávat, pokud by mohlo ohrozit dítě či jeho blízké v rodině, např. ze strany rodiče, který se projevuje agresivně a který si nepřeje setkání uskutečnit. Na druhou stranu je třeba zvážit, zda je možné RK uspořádat bez přítomnosti osoby, která se projevuje vysoce agresivně (více viz kapitola Přehled hlavních rizik).

RK nebude uspořádána ani v případě probíhajícího trestního řízení v oblasti mravnostní kriminality vůči dítěti či péče o ně. Pokud se objeví v průběhu příprav na RK okolnosti podléhající ohlašovací povinnosti, zejm. podezření na zneužívání a týrání dítěte, setkání RK se do vyřešení případu zruší.

RK je možné dočasně odložit též z důvodů potřeby řešit situaci jiným způsobem, např. rodinnou psychoterapií či rodinným poradenstvím, mediací aj.

5.6 Sdílení informací z rodinné konference, souhlas rodičů

RK je zcela dobrovolný proces vedený v duchu otevřenosti a jako takový umožňuje rodičům i dítěti odsouhlasit a mít plně pod kontrolou veškeré informace, které jsou použity v podkladech pro RK i v průběhu samotného setkání. Obdobně je tomu u dalších členů rodiny a odborníků. Zároveň je cílem takto otevřeně sdílet co největší objem informací, které mohou pomoci vyřešit situaci dítěte či celé rodiny. Souhlas s výčtem účastníků a předávání informací třetím osobám dávají rodiče, popř. též dítě ještě před svoláním konkrétního setkání.

Rodina je v rámci procesu RK také ubezpečena, že informace vyplývající ze setkání nebudou bez souhlasu dotyčné osoby použity pro zprávu k soudu či pro jiná institucionální rozhodnutí, vyjma okolností podléhajících ohlašovací povinnosti. Vědomí této zásady prohlubuje důvěru účastníků v proces a umocňuje potřebnou otevřenost. Naopak nikdo, dítě ani dospělý, nesmí být k podávání informací nucen.

Písemný souhlas rodičů je doporučeno vyžádat:

- a)** v rámci jednání klíčového pracovníka s rodiči o možnosti uspořádat rodinnou konferenci a o výběru osoby koordinátora. Rodič dává svolení klíčovému pracovníkovi k tomu, aby jeho osobní údaje a základní informací o situaci rodiny předal koordinátorovi.
- b)** po vytvoření soupisu otázek, stanovisek a seznamu přizvaných osob na setkání, které na základě podnětů rodičů vypracovává koordinátor. Rodiče tím dávají koordinátorovi svolení k rozeslání soupisu ostatním účastníkům.
- c)** na samotném setkání, na kterém podepisují účastníci souhlas s předáváním informací a mlčenlivost, jež se vztahuje na rodinnou konferenci. Za vyžádání tohoto souhlasu je zodpovědný koordinátor.

Česká odborná veřejnost přistupuje ke sdílení informací rozmanitým způsobem. Kolísá od přísného dodržování zákona včetně etického rámce přes ambivalentní nakládání s osobními údaji rodiny až po opomíjení jakýchkoli zákonných a etických norem. Je třeba se jednoznačně omezovat na oprávněný a důvodný rozsah sdílení informací, a to i v případě odsouhlasení rodinou. Smyslem sdílení informací o rodině je výlučně ochrana dítěte a právě ta určuje pole předávaných informací. Zároveň je třeba odlišit a vymezit povinnost zachovat soukromí rodiny. Právě proces RK usnadňuje, ale i velkou měrou kultivuje zacházení s informacemi, neboť hlavním principem je otevřenost. A to nejen ve smyslu sdílení odpovídajících informací se všemi účastníky RK, ale také ve smyslu doptávání se na velmi citlivá témata a informování rodiny bez „milosrdného či mocenského“ zastírání. Přesto lze takový úkol zvládnout citlivě a s respektem tak, aby se rodina necítila ohrožená či manipulovaná, ale naopak dokázala pochopit užitečnost otevřeného jednání.

Ve Švédsku jsou, na rozdíl od Nového Zélandu, rodinné konference dobrovolné. Přesto v případě, že dítě nemůže zůstat v péči svých rodičů, je sociální pracovník povinen zjistit, zda by se dítěte ujal někdo ze širší rodiny či blízkých. Rodiče dítěte nemají právo takovému umístění bránit, ani přítomnosti širší rodiny na rodinné konferenci. Mohou si pouze zvolit, zda se rodinné konference budou účastnit, či nikoli.

(Mirsky, 2003, Part two)

5.7 Účastníci rodinné konference a jejich úloha

Vždy je třeba vyvinout maximální úsilí k tomu, aby se RK zúčastnili pro dítě důležité členové rodiny a další osoby, které mohou přispět k řešení situace dítěte a rodiny. Účastníky RK tedy jsou:

Rodina, kterou představují:

- dítě, kterého se RK týká
- rodiče dítěte
- sourozenci dítěte
- širší rodina - co největší počet jejích členů
- rodině blízcí lidé (přátelé, sousedé, vedoucí oddílu, duchovní atd.)

Klíčový pracovník

Koordinátor

Obhájce dítěte

Odborníci, kteří s rodinou již pracují, nebo ti, kteří mohou přinést důležité informace (učitel, lékař, poskytovatel sociální služby, policista aj.).

Pokud z důvodů vzdálenosti či indispozice nemohou důležité lidi přijít či přijet, je vhodné zprostředkovat jejich účast dopisem, e-mailem či přímo hlasitým odposlechem telefonu nebo přes živý přenos po internetu.

Ze setkání RK naopak může být vykázána osoba, která bezprostředně ohrožuje duševní, fyzické či emocionální zdraví dítěte, či osoba, která používá slovního nebo fyzického násilí. Za její vykazání je zodpovědný koordinátor rodinné konference.

5.7.1 Přítomnost dítěte na rodinné konferenci

Všechny dostupné zahraniční zdroje (Mirsky, L. (2003), Mary Mac Leod, Eva Novotný-Dunovská aj.) doporučují, aby se dítě účastnilo RK, a to pokud možno všech jejích fází, včetně plánování a rozhodování, s ohledem na jeho věk a schopnosti. Také názory a přání dětí by měly být s přihlédnutím k míře jejich vyspělosti respektovány. Děti se mohou podílet jak na výběru místa setkání či občerstvení, tak na samotném rozhodování o své vlastní budoucnosti, v rámci něhož přicházejí nečekaně s překvapujícími závěry. Pokud se dítě nemůže či nechce zúčastnit, je vhodné zprostředkovat jeho názor ostatním účastníkům, vzkázat jim to, co by pro vytvoření plánu měli vědět, co si dítě přeje či čeho se obává.

Přes všechna doporučení je vždy na klíčovém pracovníkovi a koordinátorovi, aby zvážili, zda je účast dítěte ku jeho prospěchu, či nikoli. V případě, že by dítě bylo vystaveno nepřiměřeně vysoké psychické zátěži, je vhodné uspořádat setkání bez dítěte, vždy však s dítětem o setkání otevřeně mluvit a požádat jej o názor, přání či vzkaz. Následně pak vysvětlit a spolu s ním případně poupravit závěry konference.

„Na konference přicházejí děti všeho věku. Děti umí velmi jasně vyjádřit, co chtějí, dokážou si říci, kde chtějí žít a proč. Dítě dokáže např. říct rodičům: Nechci, abyste byli smutní, ale raději půjdu bydlet ke strejdovi s tetou. Děti často vyjadřují vděk těm, kteří přišli na setkání kvůli nim, což je ohromně vtipné slyšet právě od nich,“ říká metodická vedoucí Marie Gribben z oblasti Tyron v Severním Irsku. (Mirsky, 2003, Part three)

Finský model RK je na dítě hodně zaměřený, účast dětí, i těch nejmenších, předpokládá a podporuje. *„Ze studií víme, že děti, které jsou svědky násilí mezi rodiči, ho hluboce vnímají a dopadá na ně. Pokud jsou ale dostatečně informovány, dokážou se s touto negativní zkušeností vypořádat,“* vysvětluje Tarja Heino, koordinátorka skandinávského projektu rodinných konferencí. (Mirsky, 2003, Part two)

Mary MacLeod přítomnost dětí na setkáních jednoznačně vítá, pokud o ni děti stojí.

„Někdy se dítě zdráhá přijít či na setkání říct svůj názor. Pak jim dám čtvrtku papíru a požádám je, aby nakreslily, co chtějí, aby zaznělo. Jindy jsem zažila pregnantní komentáře i od pětiletých dětí. Někdy se až divím, kdo je v rodině tím skutečně dospělým.“
Mary MacLeod

Dítěti účast na rodinné konferenci přináší ujištění, že se o ně rodina zajímá a snaží se mu pomoci. Přítomnost dítěte také zmírňuje případná negativní hodnocení členů rodiny či jeho samotného a pomáhá udržet původní záměr setkání, tedy vyřešit situaci dítěte. To je však spíše sekundárním ziskem – přítomnost dítěte se nesmí stát samoučelným nástrojem pro „zajištění klidu“ rodinné konference. Ve zvlášť obtížných situacích, zejm. u nevyhnutelného odchodu dítěte z rodiny, může dítě na setkání zažít, že i přes nejlepší snahu všech okolo něj se jiné řešení nenašlo a že nejde o zlý úmysl rodičů či dokonce zavinění dítěte. Pokud je RK svolána např. kvůli výchovným problémům dítěte či trestné činnosti, může starším dětem přítomnost na RK pomoci převzít svůj díl odpovědnosti za zlepšení situace.

Nepřiměřené zátěži dítěte je třeba předcházet již v průběhu přípravy na RK, v rámci které dítě porozumí významu i průběhu setkání. Dítě může spolurozhodovat o tom, kdo na setkání přijde i o čem se bude jednat, může aktivně vyjádřit svá přání a úhel pohledu (více v podkapitole Příprava rodiny na RK).

Velmi důležitou oporou dítěti je i jeho vhodně zvolený obhájce, stejně tak i vědomí, že může kdykoli místnost opustit. V rozhovorech s koordinátorem děti nejčastěji vyjadřují obavy z toho, že jejich blízcí nepřijdou či že se budou na setkání hádat. Bezpečně provést dítě celým procesem RK znamená také zpětně s dítětem probrat, jak situaci rozumělo, jak se cítilo a co si o průběhu i závěrech myslí, co chce změnit.

Dítě je nesporně i v běžném životě vystaveno rozhovorům a hádkám o problémech rodiny a je nuceno se s nimi vyrovnávat zcela bez opory. Proces rodinné konference dítěti naopak umožňuje porozumět jeho situaci a přímo ji ovlivňovat, zakouší ochotu rodiny mu pomoci. Samotná míra účasti dítěte na procesu RK záleží i na zkušenostech a dovednostech koordinátora vyjednávat (jak s rodinou, tak samotným dítětem).

5.7.2 Úloha rodiny

Od rodiny se očekává vytvoření „plánu rodiny“, který řeší vzniklou ohrožující situaci. Plán zároveň obsahuje zdroje přirozené podpory i požadovaných služeb k vytvoření stabilní situace pro dítě. Dále může být rodina požádána v rámci vytvoření „plánu rodiny“ o vytvoření krizového scénáře, pokud by kroky stanovené v „plánu rodiny“ nemohly být realizovány (např. dítě bude dočasně v péči babičky, pokud babička onemocní, postará se o dítě teta dítěte).

K dosažení tohoto úkolu napomáhá předem formulované zadání v podobě otázek, na které následně rodina a blízcí lidé hledají odpověď v rámci soukromé rodinné porady, času vyhrazeného pouze rodině. Tam se také rodí plán rodiny. Před samotnou poradou jsou rodině k dispozici odborníci poskytující dostatek informací.

Úloha rodiny:

- získat co nejvíce informací potřebných k vytvoření účelného plánu od odborníků, klíčového pracovníka
- mít stále na zřeteli nejlepší zájem dítěte
- aktivně se zapojovat do diskuse v průběhu soukromé rodinné porady
- aktivně spolupracovat s ostatními členy skupiny na vytvoření „plánu rodiny“
- rozhodnout o způsobu průběžného hodnocení realizace plánu
- rozhodnout, jak a kdy plán přehodnotit

V Helsinkách funguje databáze koordinátorů rodinných konferencí, z níž je možno vhodnou osobu vybrat.

(Mirsky, 2003, Part two)

V Norsku vytvořený „plán rodiny“ prý mohou vyvěsit na vytvořenou webovou stránku rodiny. Prvních 14 dní k ní mají odborníci přístup, dále si ji pak spravuje rodina sama a všichni účastníci setkání včetně dítěte mohou sledovat jeho naplňování. (Mary MacLeod)

5.7.3 Úloha odborníků

V rámci rodinné konference mají přizvaní odborníci roli poradní či informativní. Poskytují rodině a klíčovému pracovníku potřebné informace o možnostech, službách a intervencích, které jejich organizace vykonává, tak jako o důsledcích různých variant řešení složité situace dítěte. Odpovědnost za přizvání odborníků nese koordinátor RK, avšak rodina i klíčový pracovník mohou jednotlivé účastníky doporučovat. Koordinátor dbá na to, aby každý z odborníků:

- znal důvod své přítomnosti a úkol na RK
- jednal s rodinou s respektem k jejím potřebám
- poskytl rodině veškeré potřebné a pravdivé informace.

Je vhodné, aby odborníci zůstali až do konce celého setkání. Pokud potřebují odejít v průběhu soukromé rodinné porady, případně další dotazy zprostředkuje koordinátor např. přes telefon či dodatečně e-mailem. Stejně tak koordinátor zajistí předem souhrn informací od rodinou žádaných odborníků, kteří se však nemohli na RK dostavit.

5.8 Kde a kdy se může rodinná konference konat

Výběr místa pro setkání RK převážně závisí na rozhodnutí rodiny. Lze využít prostor komunitních center, městského úřadu nebo společenských místností jiných organizací či přímo domácí prostředí rodiny. S výběrem místa souvisí i časový rozsah setkání. RK lze pojmout velmi strukturovaně z přispění koordinátora či jako neformální déletrvající setkání rodiny.

Zpravidla se koná v průběhu pracovního dne, pro dosažení hojné účasti lze však využít i víkendu či večerů.

Místo konání musí poskytovat minimálně 2 oddělené místnosti, aby měla rodina nerušený prostor pro soukromou rodinnou radu.

Velmi vhodné je zajistit též občerstvení. Jídlo obecně je vděčným průvodcem rodinné konference napomáhající dobrému rozpoložení účastníků a snižování napětí mezi účastníky.

„Konference se pořádají v komunitních centrech, hotelích, někdy ve škole, pokud se jich téma týká, zkrátka kdekoli, kde se lidé cítí bezpečně. Dříve konference probíhaly i na policejní stanici, ale to se příliš neosvědčilo. Většinou se konají v podvečer,“ říká Kieran O’Dwyer, vedoucí výzkumu Výzkumného oddělení Garda Síochána Colleague, Irsko.
(Mirsky, 2003, Part three)

6. Klíčové fáze rodinné konference

6.1 Krok 1 – Podnět k uspořádání rodinné konference

Tím, kdo dává podnět ke svolání RK, bývá zpravidla klíčový pracovník v přímé práci s rodinou, který považuje RK za vhodný způsob řešení zřetelně pojmenovaného ohrožení dítěte. Tam, kde je obecné povědomí o možnostech RK, může zažádat o její uspořádání sama rodina či kdokoliv kolem rodiny.

Pokud dává podnět ke svolání rodinné konference jiná osoba než klíčový pracovník, osloví tato osoba klíčového pracovníka a ten na základě rozhovoru s dítětem a rodiči potvrdí, či vyvrátí vhodnost uskutečnit RK. V rámci rozhovoru klíčový pracovník vysvětlí rodině důvody svých obav o dítě, objasní důsledky případného přetrvávání či prohlubování této nepříznivé situace, nabídne uspořádání RK, vysvětlí její principy, přínos a průběh, stejně tak jako nároky na rodinu včetně podoby a účelu žádaného plánu. Klíčový pracovník nabídne rodině i další možnosti řešení situace (např. případová konference) a vysvětlí, v čem by mohla být rodinná konference pro rodinu největším přínosem.

Pokud rodina s konáním RK souhlasí, klíčový pracovník s jejím souhlasem určí nezávislého koordinátora RK, který pak přebírá organizační stránku procesu. Koordinátor v ideálním případě zná pouze základní osobní údaje rodiny, současnou situaci rodiny a důvody ke svolání RK. Tyto důvody zhodnotí klíčový pracovník z hlediska základních potřeb dítěte zahrnujících: míru naplnění psychických potřeb dítěte, prostředí, ve kterém dítě žije, zdraví, jeho identitu, rodinné a sociální vztahy, vystupování ve společnosti, rozvoj emocí a chování a jeho samostatnost. S osobou koordinátora jsou rodiče dítěte seznámeni a dávají souhlas s předáním informací této osobě ze strany klíčového pracovníka. Ve většině případů se první kontakt rodiny s koordinátorem odehrává přímo v rodině s účastí klíčového pracovníka.

Pro snazší přiblížení účelu a průběhu rodinné konference je vhodné vytvořit leták se základním, srozumitelně sepsaným vysvětlením tohoto typu setkání. Ten poskytuje rodině a dalším účastníkům jakési okénko k nahlédnutí do děje rodinné konference, tedy srozumitelný popis účelu, průběhu a očekávaných výstupů RK, včetně práv a povinností zainteresovaných.

Tento materiál lze použít jak při obecném seznámení rodiny s možnostmi pracoviště, tak zejména pak při konkrétním dojednávání podoby RK. Informační leták *Naše rodina, naše problémy, naše řešení* je přílohou č. 1 této metodiky.

6.2 Krok 2 – Příprava účastníků na rodinnou konferenci

Nastává časově náročná, přesto pro budoucí úspěch klíčová fáze RK. Koordinátor navštíví každého z budoucích účastníků konference, znovu vysvětlí důvody pro uspořádání RK, dojedná s nimi případnou účast a jejich stanovisko, které chtějí, aby zaznělo. To může trvat 4-8 týdnů. Veškeré jednání s rodinou je podřízeno principu „*Rodinná konference je vedena rodinou, ne odborníky, a proto koordinátor RK přejímá roli toho, kdo dosažení dohody pouze usnadňuje.*“ V průběhu přípravné fáze také koordinátor neustále vyhodnocuje rizika, která

by mohla řešená témata, povaha účastníků či jiné faktory představovat. Pokud si není jistý bezpečím účastníků či úspěchem RK, vždy se obrací zpět na rodinu o radu.

6.2.1 Příprava rodiny na rodinnou konferenci

Koordinátor navštíví dítě a rodinu. S každým zvlášť projde důvod a možný přínos budoucí RK, dojedná datum a místo konání. Především dítě by mělo vědět, že se rodina a přátelé dobrovolně sejdou proto, aby našli nejlepší řešení jeho potíží či krizové situace rodiny, která dítě ohrožuje.

Formulování otázek na rodinnou konferenci

Otázky ve smyslu, co může rodina udělat, často za pomoci dalších služeb, k vytvoření vhodného prostředí pro dítě, jsou směřovány ke členům užší rodiny a tvoří jádro budoucího „plánu rodiny“. Koordinátor přitom vychází z rámcových požadavků stanovených klíčovým pracovníkem. Rodina pak bude na základě těchto otázek hledat v rámci soukromé rodinné porady vlastní řešení, jak zajistit bezpečí a větší spokojenost dítěte.

Otázky mohou znít např. takto:

- Kdo se ve Vaší rodině postará o miminko?
- Kdo bude pomáhat mamince v péči o dítě?
- Kdo se o dítě postará po dobu, co bude matka v nemocnici?
- Jak může rodina zařídit, aby lépe fungovalo předávání dítěte mezi matkou a otcem?
- Jak to zařídit, abychom s tátou lépe vycházeli, když jsem u něj?
- Vaše dcera chce chodit na fotbal, ale kdo ji tam bude vozit?
- Co udělat, když nebude plán fungovat?
- Jak zařídit, aby Lenka mohla trávit víc času se svým psem?
- Jak pomoci Romanovi, aby přestal chodit za školu a scházel se s partou?
- Jak pomoci Romanovi zlepšit známky ve škole a nebýt agresivní na spolužáky?
- Jak zařídit, aby partner matky a Roman spolu vycházeli lépe?

Otázky mohou být i „dvojstupňové“, řešící též případné selhání prvního řešení.

Např.: Kdo bude pomáhat mamince v péči o dítě? Pokud tato cesta nebude fungovat, kdo jiný to bude?

Po konečné formulaci otázek koordinátor postupně navštíví určené členy **širší rodiny, přátele a blízké osoby**, obdobně jim vysvětlí důvod setkání, požádá je o stanovisko, popř. návrhy, čím by chtěli k vyřešení situace přispět. Střípky budoucího plánu se často rýsují již

v období těchto rozhovorů, třeba v podobě nápadu: „Táta by jí měl koupit mobil, abychom věděli, kde je“ či „S úkoly můžu pomoci já.“ Takové body koordinátor vždy zaznamená do informačního dopisu, který rozesílá účastníkům před samotným setkáním.

Příprava dítěte na RK

Dítě, přiměřeně věku a rozumovým schopnostem, je středem plánování RK, samo může určit, koho na „své“ rodinné konferenci chce mít, co chce ostatním sdělit a co mají účastníci vyřešit (např. 15letá slečna žijící po rozvodu pouze s matkou selhává ve škole a má výchovné problémy. Byla by ráda, kdyby její rodina vyřešila vedle těch zásadních „dospěláckých“ problémů i otázku, jak dál chodit na kroužek volejbalu či jak se častěji vidět se psem, který žije s tátou). Koordinátor si společně s dítětem vyjasní tyto oblasti:

- *Koho chce dítě pozvat:*

Vedle dítětem určených lidí se koordinátor dítěte zeptá i na osoby, které by bylo vhodné pozvat, zda dítěti jejich přítomnost bude vadit, či nikoli. K získání co možná nejširšího počtu účastníků je dobré pomocí genogramu či ekomapy vytvořit přehlednou síť rodiny. Více o těchto metodách v kapitole Přehled použitých metodických nástrojů.

- *Kdo bude obhájcem dítěte:*

Osoba obhájce dítěte či podpůrný doprovod nesmí na žádném setkání RK chybět. Pouze v případech, kdy starší dítě či dospívající přítomnost obhájce přímo odmítá, koordinátor toto rozhodnutí respektuje. Musí si být však jistý, že dítě či dospívající dobře rozumí tomu, k čemu by mu obhájce na setkání byl, a i přesto si jeho účast nepřeje.

Dítě si obhájce vybírá z okruhu rodiny či kamarádů. Možné je též požádat k tomu připravené dobrovolníky, v krajním případě odborníka, který má s dítětem velmi dobrý vztah.

Koordinátor pak připraví tuto osobu na to, že bude obhajovat zájmy dítěte zejména v průběhu soukromé rodinné porady, pomáhat formulovat přání dítěte a řešit neočekávané události. V tomto smyslu koordinátor vysvětlí úlohu obhájce též dítěti.

- *Co dítě chce, aby na setkání zaznělo:*

Citlivě, avšak otevřeně projedná koordinátor s dítětem jeho situaci, případné názory ostatních členů rodiny a požádá jej o jeho názor a to, co chce, aby zaznělo. Přestože sdělení dětí většinou „cílí do černého“ a odhalují příčinu problémů, mohou urazit či rozzlobit jiného člena rodiny a tím ohrozit bezpečí dítěte v rodině. Proto koordinátor velmi důkladně projde s dítětem dopad jeho slov na jednotlivé osoby. V krajních případech, ve kterých si koordinátor stále není jistý, že dítě nebude sdělením ohroženo, může rozhodnout důvěryhodná osoba z rodiny o tom, zda sdělení mohou zaznít. Všechna sdělení určená rodinné konferenci koordinátor zapíše v přesném původním znění a vysvětlí, že budou před setkáním rozeslána všem účastníkům a zopakována na něm.

Obdobně koordinátor projedná všechny tyto oblasti s **rodičem či rodiči**. Svůj podpůrný doprovod si může přizvat i rodič, zejm. pokud je jiným členem rodiny utlačován.

Někteří dospělí, ale i děti, odmítají účast jiného člena rodiny, či naopak pozvání lidé odmítají na setkání přijít. Zkušený koordinátor pak vede člověka k prozkoumání jeho důvodů, společně hledají možnosti, jak je překonat. Je však zároveň třeba dbát na hranici mezi povzbuzováním a nátlakem, který je v rámci RK nepřipustný. Přesto koordinátor vždy působí na rodinu tak, aby její členové dali přednost zájmu dítěte před vlastními zájmy.

Po vytvoření soupisu otázek, stanovisek a seznamu přizvaných osob na setkání požádá koordinátor rodiče o písemný souhlas s rozesláním soupisu ostatním účastníkům.

Tip:

Občerstvení by na žádné rodinné konferenci nemělo chybět, jde o přirozenou součást rodinné sešlosti a povzbuzuje smířlivou náladu. V našich podmínkách není zpravidla možné zajistit občerstvení z finančních zdrojů organizace zajišťující koordinaci RK, proto je vhodné, nejlépe na základě přání dítěte, dojednat zajištění občerstvení se členy rodiny.

6.2.2 Příprava ostatních účastníků

Příprava obhájce

Přípravu obhájce na jeho roli zajišťuje koordinátor ještě před setkáním RK. Vysvětlí obhájci, že přichází na RK hájit zájmy dítěte, ne své vlastní. Že by se měl na dění kolem dívat očima dítěte a v případě, že by bylo dítěti něco nesrozumitelné či by jej vyřčená slova zraňovala (mířená k němu či jiným členům rodiny), obhájce pomůže dítěti se zorientovat či požádá přítomné o přiměřené jednání vůči dítěti. Obhájce též předem zná názory a přání dítěte a buď je zprostředkuje účastníkům nebo zajišťuje dítěti prostor pro jejich sdělování. Obhájce má být citlivý vůči zájmům dítěte i v okamžiku přijímání návrhů řešení situace, zda jsou ku prospěchu dítěte, a dbá na to, aby mohlo dítě návrhy přiměřeně měnit či doplnit. Pokud setkání již celkově dítě příliš zatěžuje či je únavné, obhájce může usnadnit dítěti odchod z místnosti. Vždy je dobré si předem domluvit znamení, kterým dá dítě obhájci najevo, že se necítí dobře a potřebuje pomoci.

Přes veškeré snahy o teoretickou přípravu je základním klíčem k úspěchu víra v přirozené schopnosti a instinkt chránit dítě, zejm. u obhájců z řad rodiny. Navíc pokud se vybraný obhájce této role nezhostí dostatečně, většinou se probudí tato schopnost u některého z dalších členů rodiny a blízkých.

Příprava odborníků

Koordinátor dále navštíví **odborníky**, kteří byli rodinou a klíčovým pracovníkem vybráni. Každý odborník musí být rámcově seznámen se situací rodiny, důvodem svolání RK a jeho přítomnosti ve vztahu k řešení situace rodiny, zároveň je připraven na předpokládaný okruh dotazů, které mu budou kladeny.

6.2.3 Informativní dopis o setkání rodinné konference a souhlas rodičů s jejím konáním

Před setkáním rozešle koordinátor dopis, který obsahuje:

- dojednaný termín a místo konání
- krátké shrnutí situace rodiny
- otázky k řešení, tedy cíl setkání
- autenticky zaznamenaná stanoviska každého z účastníků.

Tato stanoviska jsou přiřazena k jednotlivým účastníkům a zapsána v bodech přesně tak, jak je na setkání s koordinátorem autoři formulovali. Tím se zamezí interpretaci a jiným obsahovým zásahům ze strany koordinátora.

Na závěr přípravné fáze musí každý znát důvod setkání, výčet pozvaných, stanoviska jednotlivých účastníků, otázky k řešení a svoji roli a z toho vyplývající úkol, za který by měl převzít odpovědnost.

Před samotným setkáním dávají rodiče písemný souhlas s místem a časem konání RK, výčtem pozvaných účastníků. Rodiče souhlasí s tím, že je od nich očekáváno vytvoření „plánu rodiny“.

6.3 Krok 3 – Setkání rodinné konference

6.3.1 Zahájení rodinné konference

Rodina se v místnosti usazuje vždy jako první, zbylá místa pak obsadí odborníci. Koordinátor účastníky přivítá a požádá o jejich představení a přiblížení vztahu k dítěti. Vyzve rodinu či dítě, zda chtějí přivítat účastníky osobně nebo zda chtějí jinak setkání uvést. Následují informace organizační povahy (časový harmonogram, umístění toalet aj.). Koordinátor dále vysvětlí princip mlčenlivosti ve spojitosti se setkáním a vyzve k jejímu stvrzení podpisem.

6.3.2 Společná diskuse, předávání informací

Koordinátor stručně představí situaci rodiny a dítěte a důvody, které vedly ke svolání RK, z čeho plyne ohrožení dítěte, v čem je vnímáno nebezpečí. Dále přečte stanoviska jednotlivých účastníků, zaslaná předem v informačním dopise, a zprostředkuje názory těch, kteří se nemohli účastnit. Zároveň představí připravené otázky a vyzve účastníky, zda se chtějí k bodům vyjádřit, cokoli doplnit, otázky případně přeformulovat.

Návrhy či námitky vůči členům rodiny, které přicházejí, koordinátor vhodným způsobem reflektuje, avšak požádá jejich autory, aby je využili až na soukromé rodinné poradě. Stávající čas je totiž vyhrazen zodpovídání otázek, získávání informací či nabídek možných služeb a je nezbytné tuto hranici udržet. V opačném případě se velmi snadno začne

spouštět proces řešení situace, který na RK patří výhradně rodinnému kruhu. Za udržení této hranice je zodpovědný koordinátor.

V průběhu celé úvodní fáze je třeba zdůrazňovat, že jde o setkání rodiny pro dítě a že povahu setkání určuje sama rodina. Ze stejného důvodu i řešení jakýchkoli sporných bodů či nejasností koordinátor vyjednává s rodinou. Pro účely první části setkání a zejména pak samotné soukromé rodinné porady koordinátor připomene či přímo napíše pravidla jednání.

PRAVIDLA

- děláme všechno pro to, abychom pomohli dítěti
- žádný názor není dobrý, nebo špatný – respektujeme každý názor
- nikoho neobviňujeme, ale zaměřujeme se na budoucnost dítěte
- nebudeme jiné urážet či fyzicky napadat
- mluvíme v „já“ formě
- porada trvá tak dlouho, jak potřebujeme
- kdykoli může kdokoli z místnosti odejít
- v případě komplikací pomohou pracovníci, kteří jsou na dosah

Po vyjasnění všech okolností požádá koordinátor rodinu, aby v rodinném kruhu sestavila „plán rodiny“ na základě daných otázek a přiblíží ostatní náležitosti, které má plán splňovat:

Plán rodiny:

- odpovídá na dané otázky
- je pro dítě bezpečný
- úkoly jsou srozumitelné a konkrétní
- určuje, kdo úkoly provede
- určuje, do kdy jednotlivé kroky určený člověk vykoná
- krizový scénář v případě nezdarů kroku stanoveného v „plánu rodiny“
- kdy a jak dojde ke zhodnocení celého plánu

Dále koordinátor požádá rodinu, aby určila ze svého středu člověka, který sepíše budoucí body plánu na připravený flipchart či papír, popř. přednese plán po soukromé rodinné poradě odborníkům. Volba je přednostně na rodině, pokud takovou osobu nevybere, může koordinátor někoho zvolit, nejlépe osobu těšící se přirozené autoritě v rodině.

Dojednání cíle souvisí se samotným porozuměním smyslu setkání a úspěšnost této fáze se přímo odráží v kvalitě následně zpracovaného plánu rodiny. Proto musí koordinátor velmi důkladně a srozumitelně vysvětlit, co se od rodiny žádá, co má plán obsahovat. Vhodné je se následně doptat, zda a jak tomu rodina rozuměla. Nebude-li rodině v tuto chvíli jasné, co, proč a jak má v následujících chvílích udělat, s kýženou podobou plánu nelze počítat.

Tato fáze trvá zpravidla 30-60 min. Pak většinou následuje přestávka na občerstvení nebo je jídlo podávané až při samotné rodinné poradě. V Norsku, Velké Británii a jiných zemích se vždy zpestří RK občerstvením, které si dítě samo dopředu zvolí, zpravidla podávaným právě v průběhu soukromé rodinné porady.

6.3.3 Soukromá rodinná porada

Soukromá rodinná porada tvoří nedůležitější část setkání, v níž je svěřena zodpovědnost a důvěra rodině k vytvoření vlastního návrhu řešení situace. Odborníci se vzdálí a na jednání zůstává pouze rodina a jí blízcí lidé. Koordinátor se ještě před odchodem domluví s rodinou, že jí bude na blízku a jeho pomoc mohou kdykoli vyhledat, zrovna tak může koordinátor po dohodě s rodinou do porady občas vstoupit a shlédnout situaci.

Porada může trvat 1-2 hodiny nebo i déle, podle potřeby rodiny. Někdy ji rodina ukončuje velmi brzy, protože v období příprav na RK již začala o věci intenzivně diskutovat a problém již dílem vyřešila.

Rodina si váží svěřené důvěry ve schopnost řešit situaci samostatně a snáze pak vytvoří konstruktivní plán.

(Family Group Conferences in child protection NSPCC factsheet August 2009)

Odborníci vyčkávají v oddělené místnosti a pokud možno všichni čekají až do konce rodinné porady, někteří z důvodů dalších povinností zcela odcházejí. Bezpodmínečně však na blízku zůstává koordinátor a klíčový pracovník. Nezřídka jsou z porady slyšet zvýšený hlas a hádky, které však záhy utichají a přecházejí v konstruktivní hovor. Lidé občas vycházejí si zakouřit, na toaletu či se žádostí o pomoc. Někdy přijde též dítě, že se už nudí nebo že už tam nechce být. Koordinátor může během jednání rodiny do něj dle předchozí dohody občas vstoupit, nejen kvůli kontrole bezpečí, ale také aby se ujistil, že se vytváření plánu ubírá žádoucím směrem.

„Po úvodní části je většinou nejlepší čas na občerstvení. Následující soukromá rodinná porada je velesvatyní rodinné konference. Všichni kromě rodiny odcházejí ven, ještě však stihnou dát stručné instrukce: Tady na ten flipchart napište Kdo, Kdy, Kde a Jak. Pokud někdo z rodinné porady přijde s tím, že se věci nevyvíjejí dobře, jdeme rodině pomoci znovu se vrátit k práci na plánu,“ říká Jeanette Schmid z Hullského centra pro děti a rodiny v Torontu, která vede projekt rodinných konferencí. (Mirsky, 2003, Part tree)

Jednání rodiny trvá tak dlouho, jak ona sama potřebuje. Po tuto dobu je koordinátor a klíčový pracovník rodině na dosah pro upřesnění či doplnění informací. Ze zkušenosti Mary MacLeod 99,9 % rodin nějaké podoby plánu na závěr dosáhne.

6.3.4 Schválení plánu

Po vytvoření plánu rodina přizve odborníky zpět a společně jej procházejí. Koordinátor prochází s rodinou bod po bodu a diskutuje o nich a doptává se. Do znění ani obsahu plánu koordinátor nezasahuje, ponechává v autentické podobě. Pouze pokud je třeba doplnit, upřesnit sepsané úkoly, zeptá se rodiny, jak by toto řešila. Např.: „Jak se babička dozví, že Nina s ní chce jít do školy? Maminka zavolá babičce večer před tím...“). Pokud by odborníci zásadně měnili obsah plánu, ztrácí celý záměr smysl.

Ze zkušenosti vyplývá, že i plán rámcově přijatelný je vhodné schválit, přestože různé detaily je nutné dopracovat a domyslet. Rodina je tak povzbuzena svým úspěchem.

(Family Group Conferences in child protection NSPCC factsheet August 2009)

Přesto je třeba posoudit, zda plán odpovídá na stanovené otázky, zda přispěje k bezpečí a spokojenosti dítěte a zda úkoly nepřetěžují některého člena rodiny, zejm. dítě.

Pokud se dítě již soukromé rodinné porady neúčastní, ale je v dosahu, seznámí jej koordinátor s dojednaným plánem a následně požádá rodinu, aby námítky dítěte zohlednila. Inspiraci ke stanovení věkové hranice, od kdy dítě může přímo ovlivňovat plán, můžeme nalézt např. v Zákoně o dítěti, rodině a komunitě v Britské Kolumbii (Child, Family and Community Service Act. 1996), který přiznává plné právo dítěti staršímu 12 let získat vysvětlení vzniklého plánu, a stanovisko tohoto dítěte je třeba zohlednit.

Na závěr klíčový pracovník schválí konečnou verzi plánu a všichni odborníci dají rodině zpětnou vazbu k vytvořenému plánu a ocení jejich úsilí a věnovaný čas.

Sestavený a odsouhlasený plán pak koordinátor přímo na setkání vytiskne a dá účastníkům podepsat nebo rozešle a podpisy získá později.

Koordinátor rozešle či předá plán po výtisku:

- dítěti – koordinátor představí a úměrně jeho věku vysvětlí obsah vytvořeného plánu
- rodičům dítěte
- každé osobě, která se přímo podílí na naplňování plánu
- dalším osobám po dohodě mezi rodinou a koordinátorem

Výstupy z plánu je následně vhodné zapracovat do Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD), pokud je takový již zpracován, a to obdobně, jako je tomu u výstupů z případových konferencí. Za propojení „plánu rodiny“ s IPOD je zodpovědný sociální pracovník OSPOD, případně jím pověřený pracovník, který rodině poskytuje další služby (klíčový pracovník).

Rodina by měla v plánu též navrhovat, kdo bude plnění plánu sledovat a za jak dlouho, zda vůbec, se chce sejít k jeho přehodnocení. Po přijetí obsahu plánu se tedy koordinátor rodiny zeptá, zda se chce znovu sejít nad hodnocením plánu a za jak dlouho ke zhodnocení toho, jak se plán bude dařit realizovat. V ideálním případě rovnou účastníci dojednájí konkrétní datum. Revizi plánu si rodina zpravidla stanovuje po 2-6 měsících. Osoba odpovědná za naplňování plánu je v ideálním případě člen užší či širší rodiny, často však zůstává tento úkol klíčovému pracovníkovi či sociálnímu pracovníkovi OSPOD.

Načrtnutého postupu je zdánlivě snadné dosáhnout. Jak si však poradit v situaci, kdy vytvořený plán ne zcela naplňuje očekávání odborníků? V tomto momentu tkví **jádro umění sociální práce s rodinou**, která využívá rodinných konferencí. Jde o neustálé hledání míry důvěry v rodinu, v její schopnost vytvořit řešení pro dítě na straně jedné a zvolení správného času k převzetí zodpovědnosti za dítě v rodině, tedy odmítnutí části či celého plánu na straně druhé. Mějme na paměti, že svým příchodem na RK projevila i rodina důvěru k nám, víru v to, že budeme respektovat její schopnost vyřešit složitou situaci a dokážeme pomoc pouze nabídnout. Další náměty k tomu, co dělat v případě nedostatečně zpracovaných plánů, lze nalézt v kapitole Přehled hlavních rizik.

6.3.5 Zhodnocení setkání, závěr

Závěrem je vhodné vyžádat krátké zhodnocení setkání rodinou a dalšími účastníky, ve kterém mohou vyjádřit míru spokojenosti s průběhem i výstupy rodinné konference zejména v otázkách:

Jak dobře připravil koordinátor účastníky na setkání?

Věděli účastníci vždy, co je od nich očekáváno?

Mají členové rodiny dojem, že jejich názory a přání byly dostatečně vyslyšeny?

Má rodina dojem, že dostala k vytvoření plánu rodiny veškeré potřebné informace o poskytovaných službách?

Je rodina spokojená s plánem, který vytvořila?

6.4 Krok 4 – Následné naplňování plánu

Pro samotné naplňování vytvořeného plánu rodinou je nezbytné, aby klíčový pracovník rodinu doprovázel a vytyčené kroky jí pomohl realizovat. Zároveň dbá na plnění úkolů prizvaných subjektů a služeb.

S realizací naplánovaných kroků je třeba začít záhy po rodinné konferenci, aby nedošlo ke ztrátě motivace rodiny. Pokud je naplňováním cílů dotčen ještě jiný pracovník, subjekt nebo člen rodiny, než který byl přítomný na konferenci, rodina tento subjekt osloví se svojí žádostí o spolupráci samostatně, pakliže není s klíčovým pracovníkem dojednáno jinak.

Klíčový pracovník koordinuje úkoly plánu rodiny a dohlíží na plnění. Drobné a krátkodobé nesnáze řeší s rodinou a zainteresovanými samostatně, při zásadním selhání některých opatření či náhlém zvratu událostí svolává klíčový pracovník novou rodinnou konferenci či případovou konferenci.

6.5 Krok 5 – Přehodnocení plánu

Neprošla-li rodina zásadní změnou událostí a situace si nežádala jiné krizové řešení, je plán rodiny po několika měsících vhodné přehodnotit, nejdéle však po 6 měsících, v souladu s určením na předchozí rodinné konferenci. Tato následná setkání bývají často mnohem kratší a s menším počtem účastníků.

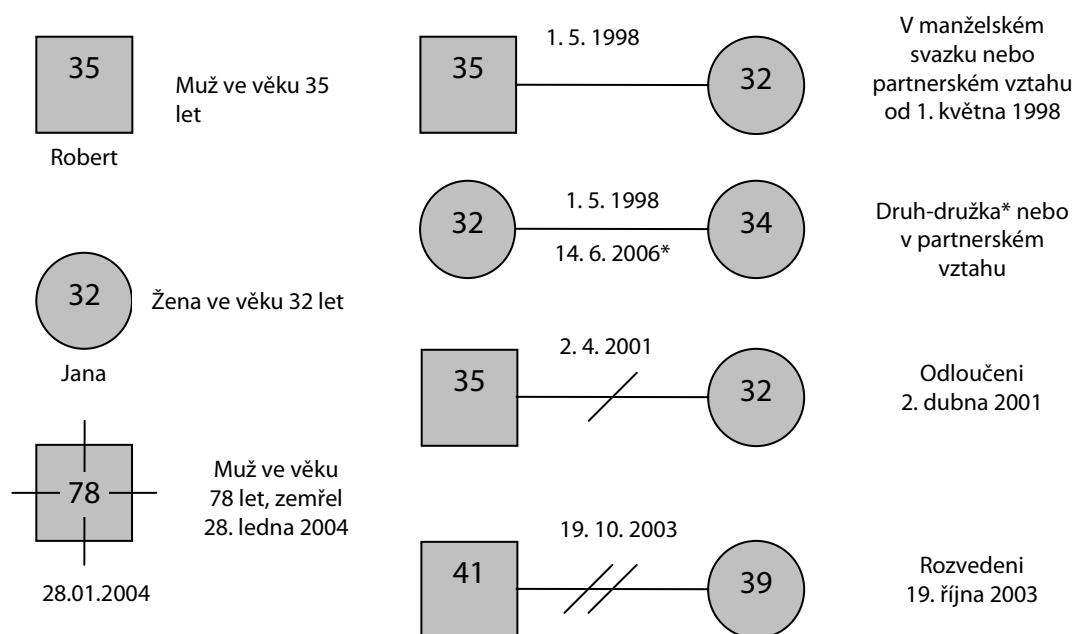
7. Přehled používaných metodických nástrojů

7.1 Genogram, rodokmen

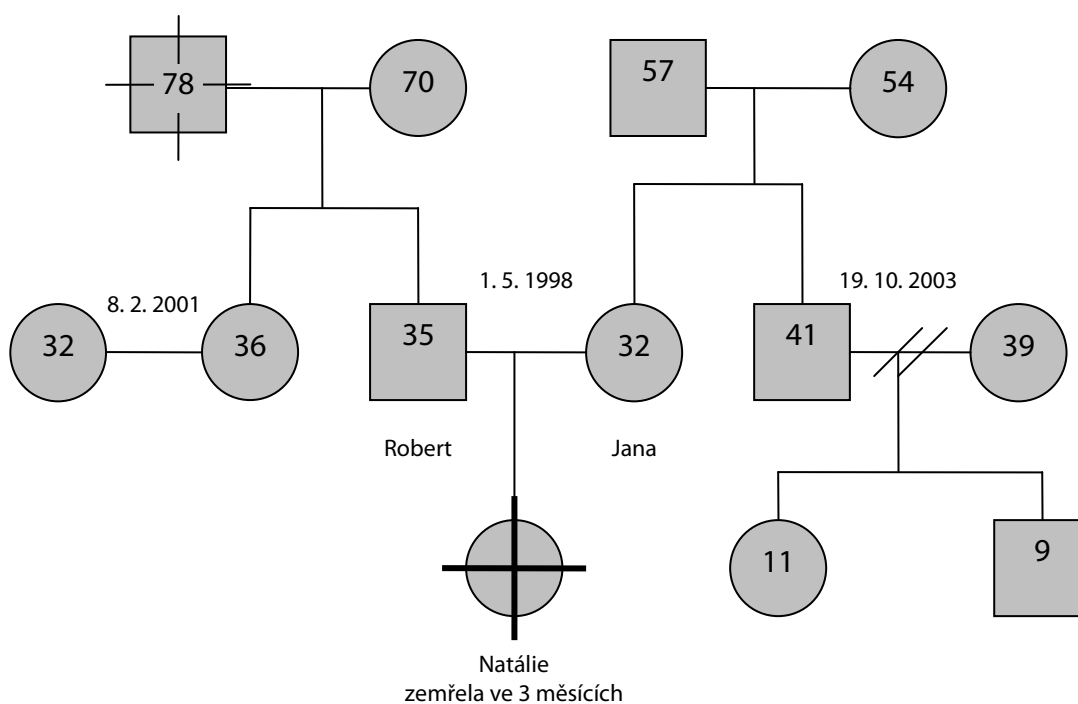
Jak již bylo výše uvedeno, techniku rodokmenu lze využít ve fázi příprav na RK, kdy je možné názorně zachytit, kdo všechno by se mohl a měl rodinné konference zúčastnit.

Genogram je grafickým znázorněním rodinných mezigeneračních vztahů a umožňuje přehledné zachycení i poměrně složitých vztahů, souvislostí a událostí pomocí jednotných symbolů či znaků. Do genogramu můžeme stručně zanášet poznámky o důležitých skutečnostech. (KOVAŘÍK, J. 2003. „Posouzení potřeb ohroženého dítěte.“ s. 201 – 229 in *Metody a řízení sociální práce*. ed.by MATOUŠEK, O. a kol. Praha: Portál.). Graficky rozlišené propojení mezi články rodokmenu symbolicky vyjadřuje povahu vztahu.

Rodina společně zakresluje rodinné svazky pomocí následujících symbolů:

Rodokmen Roberta a Jany

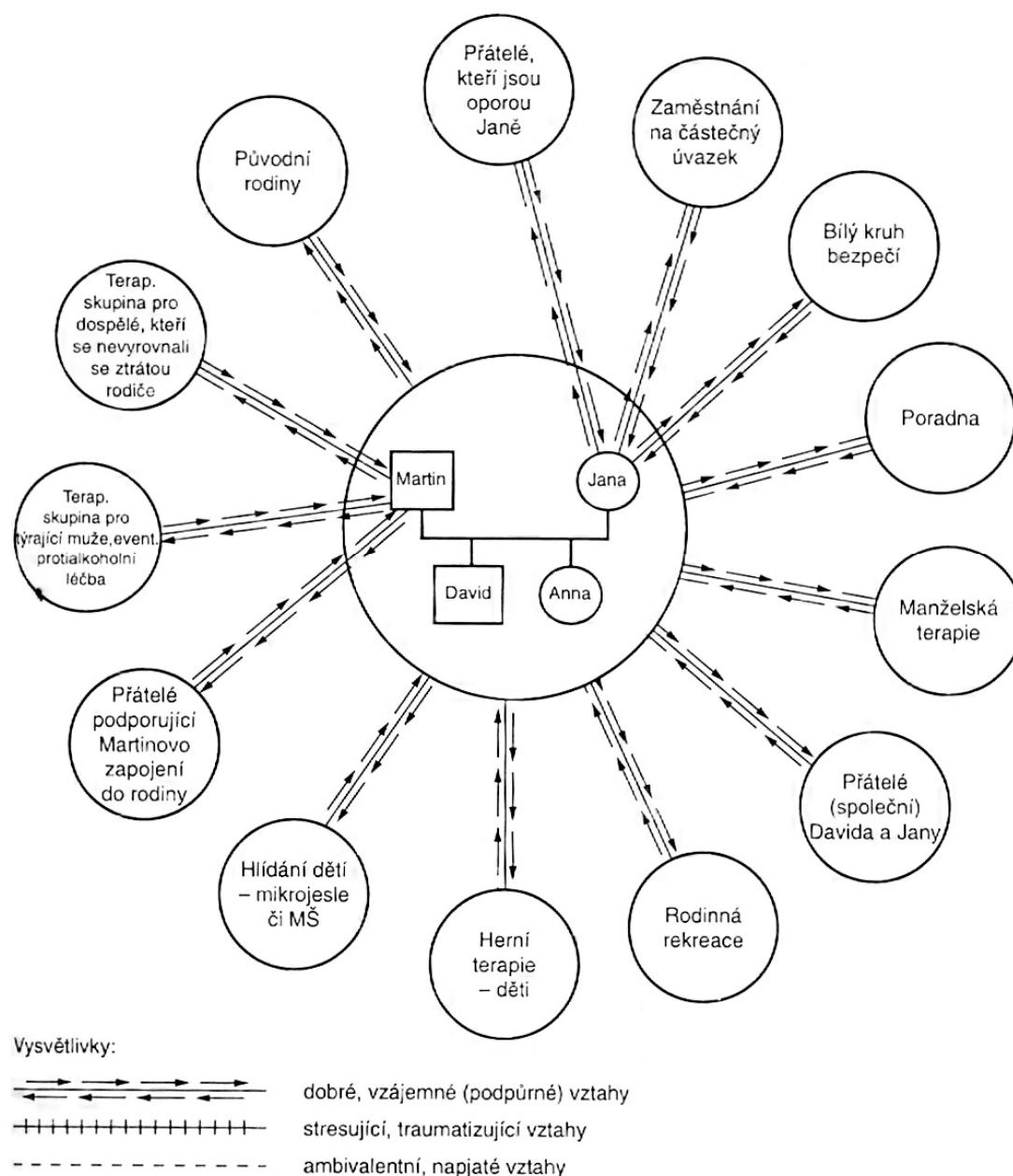
Obr. 2: Metodika doprovázení – podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče, Amalthea o. s., Chrudim 2011

7.2 Ekomapa

Technika zaměřená na zmapování sociálního okolí rodiny a jejích zdrojů a opory. Člověk, který ekomapu kreslí, zakreslí do středu většího papíru do kruhu sebe nebo svoji rodinu. Okolo pak zakresluje nebo zapisuje osoby (skupiny osob, instituce, sdružení...), ke kterým má nějaký vztah. Poté zakresluje mezi sebou a zakreslenými osobami typy vztahů.²

Inspiraci k vytvoření ekomapy lze vzít např. z příkladu:

Obr. 12.3 Ekomapa optimálního programu intervencí a řešení problémů rodiny Jany, Martina a jejich dětí Davida a Anny

Obr. 3: Kovařík, J.: „Posouzení potřeb ohroženého dítěte.“ s. 201 – 229 in: *Metody a řízení sociální práce*. ed.by MATOUŠEK, O. a kol. Praha: Portál 2008

² Metodika doprovázení – podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče, Amalthea o. s., Chrudim 2011

7.3 Případová konference

Případová konference definovaná v kapitole Klíčové pojmy užívané v metodice může předcházet či následovat po uspořádání rodinné konference. Tento nástroj case-managementu je vhodné využít v případech, kdy se rodině nedaří realizovat navržený „plán rodiny“, dítě je v rodině zásadně ohroženo a ani další rodinná konference by s velkou pravděpodobností nepřinesla nový efektivní plán řešení situace dítěte.

Postup kdy, jak a proč případovou konferenci svolat a jak ji správně řídit, je popsán v publikaci organizace Rozum a Cit, o. s. Na jedné lodi aneb Jak uspořádat případovou konferenci v oblasti péče o ohrožené děti, 2010.

8. Přehled hlavních rizik

Násilí v rodině a RK

Při plánování RK musíme mít na paměti, že na pozadí aktuální situace, která dítě ohrožuje, se může odehrávat domácí násilí. V takových případech je nezbytné, aby koordinátor spolu s klíčovým pracovníkem zvážil, zda vůbec konferenci pořádat, a pokud ano, koho na ni přizvat a jak zajistit bezpečí v přípravě, v průběhu RK, ale i po skončení setkání.

V metodice Rodinné konference v případech domácího násilí – průvodce praxí Lucy S. Carter (Carter 2003) nabízí postupy, jak rozhodnout o vhodnosti, či nevhodnosti svolat rodinnou konferenci v případech domácího násilí, pomáhá pracovníkům rozeznat rysy domácího násilí ve vztahu k vhodnosti svolat RK a dává doporučení, jak pracovat s rodinou v průběhu RK. Pro plné porozumění textu je třeba dodat, že pojetí RK v tomto dokumentu se více blíží případové konferenci, tedy nepracuje se se soukromou poradou rodiny. Přesto mnohá doporučení jsou užitečná i pro přípravu a vedení konference rodinné:

Nejprve odborníci musí zhodnotit, zda je domácí násilí v rodině přítomno, či nikoli. Sociální pracovník sleduje tato témata:

- Byla někdy přivolána policie, aby zamezila násilí v rodině?
- Je vedle samotného dítěte ještě někdo z rodiny poraněn nebo napadán a jakým způsobem?
- Vyhrožuje někdo z rodiny, že zabije sebe či své blízké?
- Jsou v rodině přítomny zbraně k zastrašování rodinných příslušníků?
- Vyhrožoval někdo z rodiny, že unese dítě?
- Pronásledoval či unesl někdo z rodiny jiného člena?

Pokud odpovědi na tyto a podobné otázky napovídají o násilí v rodině, je nezbytné podrobně vyhodnotit situaci s ohledem na možná rizika ještě před setkáním. Vyhodnocení řídí klíčový pracovník RK.

Otázky sledující povahu domácího násilí jsou probrány s utlačovaným partnerem³:

- Jak jsou ve Vaší rodině řešeny konflikty?
- Co se stane, když s partnerem nesouhlasíte, a on si chce prosadit svou?
- Byla jste někdy zraněna v hádce?
- Byly v takových momentech zraněny děti?
- Bojí se děti Vašeho partnera?
- apod.

Také přímo partnerovi, který se projevuje agresivně, mohou být položeny otázky:

- Použil jste někdy vůči partnerce fyzické násilí?
- Myslíte si, že se Vás partnerka bojí?
- Myslíte si, že by se Vás mohly bát Vaše děti?
- apod.

Partnerovi by měly být otázky položeny pouze v případě, že to neohrozí bezpečí dalších členů rodiny.

Rodinná konference by neměla být svolána, když si to partner, který se projevuje agresivně, zásadně nepřije. Mohlo by tím být ohroženo bezpečí dítěte i dalších členů rodiny.

Pokud osoba, která se projevuje agresivně vůči dítěti či rodině, RK nebrání, ale nechce se jí zúčastnit, je dobré alespoň samostatným setkáním s koordinátorem získat její postoj a zprostředkovat jej účastníkům RK.

Je-li uspořádání RK dojednáno a partner, který se projevuje agresivně, jí bude účasten, koordinátor dojedná s matkou dítěte v rámci přípravy jistá „bezpečnostní opatření“, např.:

- Je třeba vyhnout se jistým tématům?
- Má žena obavy i o jiné členy rodiny, zejm. děti?
- Chce vůbec téma domácího násilí na RK otevírat?
- Co když toto téma přinesou děti?
- Může děti následně ohrozit tato situace?

³ Autorka práce označuje oběť v ženském rodě a osobu projevující se agresivně v mužském. Je si vědoma toho, že se toto chování a jednání v rodině může objevovat jak u mužů, tak u žen, přesto zde dává přednost tomuto označení, neboť v případech ohrožených dětí jde o výrazně převažující model.

- Koho z rodiny či blízkých chce matka na setkání pozvat jako oporu?
- S kým z pozvaných účastníků již o domácím násilí mluvila?
- Bude matka moci svobodně vyjádřit svá přání?
- Přeje si žena pozvat na setkání odborníka na domácí násilí jako jejího obhájce, co na to řekne partner?
- Jak koordinátor pozná, že se žena cítí být v nebezpečí?
- Jak se matka domnívá, že budou reagovat ostatní, když se domácí násilí odhalí?
- Jak koordinátor pozná, že se děti mohou cítit v nebezpečí?

Také s partnerem je vhodné projednat průběh setkání, naslouchat jeho obavám a vyplnit jeho oprávněná přání. Předpokladem k tomu je však znalost vedení rozhovoru s osobou, která se projevuje agresivně. Je-li téma domácího násilí pojmenováno, mohou pak otázky znít:

- Jsou nějaká témata, kterým se chcete vyhnout?
- Myslíte, že by byla vhodná účast odborníka na domácí násilí?
- Pokud by partnerka chtěla otevřít otázku domácího násilí, jak byste to zvládnu?
- Chcete pozvat někoho blízkého?
- Je podle Vás mezi pozvanými někdo, kdo již v minulosti zažil Vaše jednání a bude mít z toho obavy i na setkání? Jak to vyřešit?
- Jak chcete dát koordinátorovi během setkání najevo, že chcete téma přerušit?

Setkání rodiny s prvky domácího násilí je třeba důkladně zhodnotit též z pohledu dítěte a odpovědět si na otázky:

- Je dítě dostatečně vyzrálé na to, aby se setkání účastnilo?
- Čím přítomnost na RK dítěti přispěje?
- Nezpůsobí dítěti setkání další trauma?
- Přítomnost dítěte může pomoci dosáhnout kýženého cíle. Jak zařídit, aby probíhala konverzace, aniž by ohrozila dítě?

Následně po RK koordinátor projedná průběh setkání s matkou a mj. zjišťuje:

- Mluvila jste pak s partnerem o rodinné konferenci?
- Následovaly pak nějaké ataky násilí?
- Mělo odhalení tohoto tématu dopad na Vás či děti?
- Co Vám bylo v průběhu setkání nejvíce nepříjemné?
- Co se od setkání zlepšilo? Je něco, co šlo naopak k horšímu?
- Doporučila byste i jiným uspořádat RK jako způsob řešení situace? Proč ano, proč ne?

Mnohem mírnějším, avšak ne méně důležitým nebezpečím, jež jsme povinni mít na paměti, je mocenská nevyváženost v některých vztazích. Především matkám se pak může nedostávat potřebného prostoru prosadit svůj názor a přání ohledně budoucnosti svých dětí. Je nezbytné si projevu submisivity či naopak přílišné dominance v rodině všimnout a zajistit dopředu názor a přání slabší osoby na základě samostatného rozhovoru.

Mary MacLeod se však za celých třináct let na svých rodinných konferencích s fyzickým napadením nesetkala. Spíše u většiny rodiny vnímala výraznou snahu se dohodnout a také to, že jindy agresivní muži se mnohem lépe ovládali za přítomnosti jejich vlastní matky. Velmi často však došlo na zvýšený hlas a hádky, které se za dveřmi soukromé rodinné porady ozývaly. Mary nedoporučuje zasahovat – vždy s ohledem na dopředu řečené pravidlo, že každý, kdo se bude cítit ohrožený, může z porady odejít a pracovníci situaci uklidní. I takovýto zásah do soukromí rodiny lze pak zmírnit dotazem na účastníky, co navrhnou, aby pracovník v tuto chvíli udělal.

Konflikty v rodině

Vážnou, ale i velmi častou překážkou k uspokojivému vyřešení situace dítěte, jsou názorové střety či neshody v širší rodině. Otec dítěte nemluví se švagrovou, prarodiče podezřívají zete z alkoholismu a prarodiče pomlouvají rodinu matky, že jim jde pouze o peníze. Tato vzájemná nevraživost je po léta budovaná a nezávěrka je i jedním z důvodů současné vyostřené situace dítěte. V takovém případě je třeba věnovat se přípravě déle. Koordinátor by se měl pokusit nalézt jádro problému, mediovat a urovnat konflikty mezi příbuznými alespoň v míře dostatečné k tomu, aby se rodina byla schopna soustředit na situaci dítěte. Mediace se může koordinátor ujmout buď sám nebo přizvat odborníky v řešení konfliktů a dojednat samostatné setkání znesvářených stran ještě před uspořádáním RK. Jak v průběhu příprav, tak samotného setkání RK pracovníci rodině důrazně připomínají hlavní a jediný důvod setkání a tím je jejich pomoc dítěti. Přesvědčují a povzbuzují rodinu, aby tomuto záměru podřídila i své jednání. Pokud se v průběhu samotného setkání RK nemohou jednotlivé strany na společném řešení dohodnout, o to víc je třeba naslouchat názoru dítěte, např. do čí péče chce v rámci možností přejít. V případě přetrvávajícího vyostřeného konfliktu až do setkání RK doporučuje Mary MacLeod vyloučit člena rodiny, který by zásadním způsobem mařil žádoucí řešení situace dítěte, ze seznamu pozvaných.

Nastat může též situace opačná, v níž osoba, která hraje či může hrát velmi důležitou roli v „plánu rodiny“, není zbytkem rodiny na RK přizvána. I v takovém případě je nejmocnější zbraní vyjednávání a neustálé zdůrazňování, že toto setkání svoláváme kvůli dítěti, ne dospělým.

Mary MacLeod vzpomíná na přípravu RK s rodinou, ve které velmi negativně a kriticky vystupovala babička vůči své dceři, tedy matce daného dítěte, a to tak hrubě, že Mary v roli koordinátorky vážně pochybovala o tom, zda by její přítomnost na RK byla užitečná. Nechtěla však do rodinných vztahů násilně zasahovat. Při setkání s touto ženou a jejími dalšími dcerami však Mary pouze projevila obavy, že by taková slova pronesená na setkání mohla matce dítěte hodně ublížit a že si není jistá, zda má babička na setkání vůbec přijít. Její dcery ihned „převzaly velení“. Souhlasily, že by matka neměla proti jejich sestře takto brojit, ale shodly se, že by měla na setkání být. Ubezpečily tedy koordinátorku, že jednání své matky ohlídkají.

Nedostatečně vytvořený plán

Někdy mohou pracovníci zapochybovat o dostatečnosti navrhovaných řešení. Základním doporučením je respektovat vytvořený plán i přes mírné obavy o jeho vhodnost či budoucí úspěšnost. Důvěra odborníků ve schopnosti a dovednosti rodiny sama o sobě rodině výrazně napomáhá ke zvládnutí nesnadného úkolu. Také důkladnou přípravou rodiny zvyšujeme šanci na zrod kvalitního plánu. Za tímto účelem koordinátor již v rámci příprav může obrysy budoucího plánu sledovat a citlivě pomáhat rodině držet se schůdných cest. Takový zachytný bod představuje např. prohlášení babičky, že než aby vnuk šel do dětského domova, někdo z rodiny se o něj postará.

Pokud přece jen pochybujeme o kvalitě vytvořeného plánu, je vhodné vyvážit případné nedostatky za pomoci dojednaných služeb a jiných zdrojů podpory. Nezapomínejme ani na možnost následného přehodnocení, jehož termín můžeme domluvit s ohledem na míru našich obav.

V případě vážnějších obav o vhodnost návrhů řešení je třeba důkladně vysvětlit rodině, z čeho tyto názory pracovníků pramení, a to vždy výhradně ve vztahu k bezpečí dítěte. Společně s rodinou pak dopracovat nebo částečně přepracovat navržená opatření.

Plán jako celek není možné přijmout pouze v případě, že by vážně ohrožoval bezpečí a další potřeby dítěte. Pak je třeba pod vedením koordinátora dojednat mezi rodinou a klíčovým pracovníkem plán náhradní, tedy vytvořený odborníky. Ti se ujímají tohoto úkolu také v případě, že rodina nevytvoří plán žádný, ale to se podle Mary MacLeod téměř nestává.

Pokud se odborníci obávají, že by se mohl plán ubírat směrem, který by rozhodně nepodpořili, např. návrh předání dítěte do péče strýce, který jej dříve zneužíval, stanoví ještě před setkáním jednoznačná omezení budoucího plánu. Na druhou stranu můžeme rodině většinou důvěřovat v tom, že taková omezení sama rozezná nejlépe, neboť rodina nejlépe ví, kdo v ní představuje rizikové osoby.

Nedostatečně vyjasněný záměr RK

Pro úspěch RK je nezbytné, aby všichni účastníci znali podrobnosti o situaci dítěte a jeho možném budoucím vývoji. Někdy pracovníci rodině všechny okolnosti dostatečně jasné nevysvětlí či přímo zatají jimi zamýšlené kroky, např. umístění dítěte mimo rodinu. Nejednoznačným vyjádřením tohoto východiska pro další plánování je tak rodina vystavena marné práci vytváření plánu, který nebude přijat. Řešením může být předání přímého, pravdivého, srozumitelného a citlivého zadání rodině. Rodina nesmí mít méně potřebných informací než pracovníci (např. v situaci, kdy pracovník OSPOD zamýšlí podat trestní oznámení na týrání svěřené osoby a na úrovni RK by se jednalo o setrvání v její péči), rodina nesmí být ani uváděna v omyl. V případě, kdy je tato zásadní otázka, tedy místo pobytu dítěte, stále otevřena, je možné požádat rodinu o vypracování dvou plánů podle umístění dítěte. To s sebou samozřejmě přináší zvýšenou zátěž na rodinu, proto tento postup musí být řádně odůvodněn.

Vytvořený plán nedochází svého naplňování

K úspěšnosti procesu RK, tak jako každého plánování, patří vytvořený „plán rodiny“ také realizovat. Za kontrolu naplňování úkolů jednotlivých aktérů je zodpovědný klíčový pracovník rodiny, stejně tak jako za posouzení, zda kroky vedly ke zlepšení situace dítěte. Jak na své závazky, tak na odpovědnost by všichni účastníci neměli zapomínat.

Předčasné ukončení setkání RK

Jak již bylo zmíněno výše, v některých případech může dojít k předčasnému ukončení setkání RK. Děje se tak zejm. v případě fyzického či výrazného slovního napadení některého z účastníků.

Případné ukončení je třeba vyhodnotit z pohledu bezpečí každého z účastníků, zejm. dítěte a nové setkání koordinátor svolává, jen pokud skýtá pro vytvoření plánu naději. K tomu je třeba případně upravit podmínky např. vyloučením účastníka, který se projevuje agresivně.

Nade všechna doporučení, jak čelit případným úskalím RK, přichází to základní ve znění: *Věnovat dostatečnou péči přípravě!*

9. Shrnutí

Rodinná konference nabízí rodině, aby spolu se svými blízkými, s dítětem samotným a za podpory odborníků navrhla postup řešení složité situace dítěte. Právo a možnost rozhodovat o situaci dítěte po svém a vytvořit pro něj vhodné podmínky předpokládá víru pracovníků v úspěch rodiny. A právě toto důvěřování ve schopnosti rodiny a upřednostnění názoru či rozhodnutí jejích členů bude asi nejtěžším úkolem pracovníků provázejících rodinu celým procesem. Útěchou nám může být skutečnost, že podle zahraničních zkušeností nejsme v obavách o tuto „výměnu rolí“ sami. Odměna pak může přicházet v podobě posílené a sebevědomé rodiny schopné postarat se o své děti.

Metodika vedení rodinných konferencí propojuje dostupné příklady zahraniční praxe do jednoho modelu, který se stává návrhem k odzkoušení rodinných konferencí v ČR. Nenárokuje si tedy nekritické následování, naopak otevírá odbornou diskusi nad možnostmi a podobou tohoto přístupu. Přejme však rodinám, aby rodinné konference našly své pevné místo i u nás.

V případě zájmu o další diskuzi k předložené metodice budeme velmi rádi, když nás zkontaktujete:

Amalthea o. s., Městský park 274, 537 01 Chrudim, tel.: 466 302 058,

e-mail: amalthea@amalthea.pardubice.cz, <http://www.amalthea.pardubice.cz>.

10. Plán aktualizace

V následujícím období budeme sbírat připomínky, doporučení, zkušenosti z terénní praxe s realizací rodinných konferencí dle této metodiky. Jednotlivé změny se budou zapracovávat průběžně po odsouhlasení týmu. Celková aktualizace metodiky proběhne do konce roku 2013.

11. Zdroje a použitá literatura

- Carter L., S. (2003). Family team conferences in domestic violence cases, guidelines for practice, Family violence prevention fund, San Francisco, USA
- Child, Family and Community Service Act (1996). British Columbia, Canada
- Family Group Conferences in child protection NSPCC factsheet, August 2009
- Family Group conference - reference guid (2005). Ministry of Children and Family Development Child and Family Development Division, British Columbia
- kol. autorů Rozum a Cit o. s. (2010). Na jedné lodi aneb Jak uspořádat případovou konferenci v oblasti péče o ohrožené děti.
- Kovařík, J. (2008). Posouzení potřeb ohroženého dítěte. s. 201 – 229. in: Metody a řízení sociální práce. ed. by MATOUŠEK, O. a kol. Praha: Portál. ISBN:978-80-7367-502-8.
- Mary Mac Leod (červen 2011). Prezentace využití v rámci semináře Rodinné konference. 12. – 13.7. 2011. Lumos.
- Mirsky, L. (2003). Family Group Conferencing Worldwide: Part One in a Series International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania
- Mirsky, L. (2003). Family Group Conferencing Worldwide: Part Two in a Series International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania
- Mirsky, L. (2003). Family Group Conferencing Worldwide: Part Tree in a Series International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania
- Hamilton, A. (2007). Ask the family – National Standard to support family-led decision making and Family Group Conferences (FGC) in Scotland
- Semerádová, Zachařová, Černá. (2011). Metodika doprovázení – podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče. Amalthea o. s. ISBN 978-80-904801-0-0.

12. Přílohy

Příloha č. 1: **Návrh textu pro informační leták: *Naše rodina, naše problémy, naše řešení***

Příloha č. 2: **Historie, zkušenosti a rozšíření rodinných konferencí ve světě**

Příloha č. 3: **Restorativní přístup v rodinných konferencích**

Metodika rodinných konferencí

2012

Amalthea o. s.

Městský park 274, 537 01 Chrudim IV
www.amalthea.pardubice.cz
amalthea@amalthea.pardubice.cz
tel.: 466 302 058, 776 752 805